

Α΄
Ο ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΛΟΥΚΑΡΙΣ
ΩΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Ὁ Λούκαρις κατὰ τὴν νεότητά αὐτοῦ.

Ὁ Λούκαρις, Κωνσταντῖνος κατὰ κόσμον καλούμενος, ἐγεννήθη ἐν Ἡρακλείῳ τῆς τότε ἐνετοκρατουμένης Κρήτης τῇ 13 Νοεμβρίου 1572¹. Ὁ Λέων Ἀλλάτιος συκοφαντικῶς ἐσημείωσεν ὅτι κατήγετο ἐκ γονέων ἀφανῶν καὶ δυστυχῶν («obscuris ac miserrimis natus parentibus»), τὴν πληροφορίαν δὲ ταύτην καὶ ἄλλοι ἀταλαιπώρως ἐπανάλαβον². Ἀλλ' ὁ προστάτης καὶ πιθανῶς συγγενῆς αὐτοῦ Μελέτιος Πηγαῆς ἔγραφε πρὸς αὐτὸν «περιφανῶν γονέων οὐχ ἡ τύχη, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔφρυσε»³, ὁ ἴδιος δὲ ὁ Λούκαρις ἔλεγε πρὸς τοὺς κατηγάρους αὐτοῦ, «ὕμεις οἴδατε ὅσον περίφημος κατὰ γῆν καὶ θαλασσαν ἡ ἐμὴ πατρὶς καὶ ὅτι οὐ στάνος καὶ φραντζήλα, γένος μικτὸν καὶ ἀνθρωποὶ βάρβαροι, νόθοι καὶ δοῦλοι καὶ ἄδελφοὶ οἱ ἐμοὶ γονεῖς, ἀλλ' Ἕλληνες εὐσχήμονες, ἐλεύθεροὶ ἐν τε τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ περιβλεπτοί»⁴. Τὰ πρῶτα γράμματα ὁ Κωνσταντῖνος Λούκαρις ἐδιδάχθη ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἐν ἣ ὑπῆρχον τότε ἱκαναὶ Σχολαί, ἐκτὸς τῆς Σχολῆς

1. Th. Smith, Collectanea de Cyrillo Lucario Patriarcha Const. Londini 1707, σ. 77. **Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως**, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, Α, Πετρούπολις 1899, σ. 307.

2. L. Allatii, De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, Col. Agrippinae 1648, σ. 1073. Πρβλ. **Γ. Ζαβίρα**, Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, Ἐν Ἀθήναις 1872, σ. 398. **Ἄνδρ. Δημητρακοπούλου Ἀρχιμ.**, Κύριλλος Λούκαρις, «Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον» Μαρίνου Παπαδοπούλου, ἔτ. 1870, σ. 41 ἔξ.

3. E. Legrand, Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs au XVII siècle, IV, Paris 1896, σ. 215. Πρβλ. **Μ. Γεδεών**, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Ἐν Κιόλει 1890, σ. 548. Τοῦ αὐτοῦ: Κύριλλος Λούκαρις «Ἐπετηρὶς Κρητικῶν Σπούδων» Α, Ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 335.

4. Legrand, IV, 279.

τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐν τῷ Μετοχίῳ τῶν Σιναΐτων, ἐν ταῖς Μοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικαὶ Σχολαί. Ὁ Λούκαρις ἐφοίτησε πρὸς παιδευσιν παρὰ τῷ ἱερομονάχῳ Μελετίῳ Βλαστῷ, ὅστις ἐχρημάτισε διδάσκαλος πολλῶν λογίων Κρητῶν τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ 11^{ου} αἰῶνος¹. Ὁ Λούκαρις μετ' εὐγνωμοσύνης πάντοτε ἀνεμιμνήσκειτο τοῦ διδασκάλου, ἔγραφε δ' ἐν τινι πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ «σέμνον οἶδα πηγὴν τῶν σολομοντείων φρεάτων, δαφιλῶς δυνάμενον τοῖς διψῶσι παρέχειν ὕδωρ ζῶν καὶ ἀλλόμενον εἰς ὠφέλειαν ψυχικὴν... Ἄξιός ἐστι τῆς τῶν πάντων ἀγάπης, Μελέτιε λογιώτατε, τῆς ἡμετέρας μάλιστα καὶ διὰ τὸ παιδαγωγῆσαι ποτε ἡμᾶς εἰς τὴν ἡμετέραν νεότητα»². Συνήθως δὲ οἱ νεαροὶ Κρηῖτες μετὰ τὴν πρώτην ἐν τῇ πατρίδι παιδευσιν μετέβαινον εἰς Ἑνετίαν διὰ τὴν περαιτέρω μόρφωσιν. Τοῦτο ἔπραξε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Λούκαρις, τῷ 1584 ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῶν γονέων αὐτοῦ εἰς Ἑνετίαν. Ἐκεῖ μετὰ μικρὸν μετέβη καὶ ὁ Κρηῖς Μάξιμος Μαργούνιος, Ἐπίσκοπος Κυθήρων, ἐπιφανέστατος λόγιος καὶ κληρικός³, ὅστις, μὴ δυνηθεὶς νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Κυθήρων, δι' ἣν ἐχειροτονήθη, ἀναγκασθεὶς δὲ νὰ παραμείνῃ ἐν Ἑνετίᾳ, ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὸν ἐκ Κρήτης γνώριμον ὄντα νεαρὸν Κωνσταντῖνον Λούκαριν καὶ ἐχρημάτισε Καθηγητὴς αὐτοῦ⁴. Ἐδιδάχθη δὲ ὁ Λούκαρις παρὰ τοῦ Μαργουνίου τὴν ἑλληνικὴν, λατινικὴν καὶ ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἐπιδειξας μεγάλην ἐπίδοσιν. Οἱ ἐν Ἑνετίᾳ μορφούμενοι Ἕλληνες μετέβαινον εἰς Πατάβιον πρὸς ἀνωτέραν μόρφωσιν ἐν τῷ

1. Legend, II, 395. 470. *M. Γεδεών*, Οἱ διδάσκαλοι Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Θ', 1899, σ. 166. 182. 183. Τοῦ αὐτοῦ: Κύριλλος Λούκαρις, ἐνθ' ἀν. Α, 318. *Ἀγαθαγγέλου Νινολάκη*, Μελέτιος Πηγᾶς ὁ Κρηῖς, Ἐν Χανίοις 1903, σ. 17 ἔξ.

2. Legend, IV, 267.

3. Περὶ τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου ἴδε E. Legend, Bibliographie hellénique (XV—XVI siècles) II, σ. XXIII—LXXVII. L. Petit, art. Margunios Maximos ἐν Dictionnaire de Theologie catholique, IX, 2039—44. *Κ. Σάθα*, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἐν Ἀθήναις 1867, σ. 212 ἔξ. *Α. Δημητράκοπούλου*, Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κ. Σάθα, Λεσβία 1871, σ. 21 ἔξ. *Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη*, Μάξιμος Μαργούνιος, Περιοδ. «Κρητικὸς Ἀστὴρ» 1907, ἀριθμ. 78 ἔξ. *Β. Μυσταίδου*, Ὁ ἱερός Κληρὸς κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα, Μάξιμος Μαργούνιος (Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς «Ἐικοσιπενταετηρίδος τῆς καθηγεσίας Κ. Κόντου»), Ἐν Ἀθήναις 1893. P. h. Meyer, Die theologische Literatur der gr. Kirche im XVI Jahrhundert, Leipzig 1899, σ. 69 ἔξ.

4. Richard Schlier, Der Patriarch Kyrill Lukaris, Sein Leben und sein Glaubensbekenntnis, Marburg 1927, σ. 8.

ἐκεῖ ἀκμᾶζοντι Πανεπιστημίῳ, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῦ Κωνσταντίνου Λουκάρεως, πιθανῶς διὰ λόγους οἰκονομικούς, μετὰ τετραετίαν, τῷ 1588, ἀνεκάλεσαν αὐτὸν εἰς Κρήτην¹.

Τὸ γεγονός τοῦτο προϋξένησε μεγάλην λύπην καὶ εἰς τὸν Λούκαριν καὶ εἰς τὸν διδάσκαλόν του Μάξιμον Μαργούνιον, θερμότατα αὐτὸν ἀγαπήσαντα. Τῇ 8 Μαρτίου 1588 γράφων ὁ Μαργούνιος «Κωνσταντίνῳ τοῦ Λουκάρι υἱῷ ἐν Χριστῷ παμφιλτάτῳ» ἔξεδήλου τὴν θλίψιν του ἐπὶ τῇ ἔξ 'Ενετίας ἀπομακρύνσει καὶ τοὺς φόβους διὰ τοὺς κινδύνους, οὓς ἠδύνατο νὰ διατρέξῃ κατὰ τὸν πλοῦν, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς 'Ενετίαν· «εἰ δέ σοι καὶ αὐθις ὡς ἡμᾶς τυχὸν ἐπανελθεῖν ἕρως ἐνεγίγνωιτο, ἴσα καὶ φιλοστοργοτάτους ἡμᾶς ἔξεις πατέρας καὶ φίλους καὶ ἀδελφούς καὶ εἴ τι καὶ τούτων εἴποι τις οἰκειότερον». Ἀπέστειλε δὲ πρὸς αὐτὸν 'Ἑλληνολατινικὸν Λεξικὸν χάριν τῶν περὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν μελετῶν². Γράφων πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ ὁ Λούκαρις ἐζήτηε πάντοτε βιβλία. Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Μαργουνίου ἀπὸ 9 Ἰουνίου 1589 μανθάνομεν ὅτι ἔλαβεν ὁ Λούκαρις ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Μαργουνίου τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Ἰουστίνου φιλοσόφου, τοῦ Κικέρωνος, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Φλαμινίου, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πολυδεύκου καὶ τοῦ Εὐσεβίου, ἔξ ὧν δυάμεθα νὰ εἰκάσωμεν τὸν κύκλον τῶν μελετῶν τοῦ νεαροῦ Λουκάρεως. Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιστολῇ παρεπονεῖτο ὁ Μαργούνιος ὅτι δὲν ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ «ποθεινοτάτου Μισέρ Κωνσταντίνου», οὐδὲ παρὰ τοῦ «εὐλαβεστάτου» πατρὸς του. Ἐγραψε μόνον πρὸς αὐτὸν ὁ «κὺρ Φιλόθεος» ὅτι ὁ Λούκαρις ἦτο περίλυπος διότι ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ διδασκάλου του. Ἀλλ' οὗτος δὲν ὑπῆρξεν αἷτιος διὰ τὴν καταθλίψασαν καὶ αὐτὸν ἀπομάκρυνσίν του. Δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ πράξῃ, διότι ἔγραψαν πρὸς αὐτὸν ὁ πατὴρ τοῦ Λουκάρεως καὶ ὁ Φιλόθεος. Ἄν δὲ οὗτοι καὶ πάλιν θελήσωσιν, ἄς μεταβῆ εἰς 'Ενετίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Πατάβιον, ὅπου ἔμελλε νὰ μεταβῆ μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ Μαργούνιος

1. O A. Pichler, (Geschichte des Protestantismus in der orientalischen Kirche in 17 Jahrhundert, oder der Patriarch Cyrillus Lukaris und seine Zeit, München 1862, σ. 40) διηγείται, ἄνευ ὅμως βάσεώς τινος, ὅτι ὁ παῖς Λούκαρις μετὰ τινων ἀλιέων ἐταξείδευσε μέχρις Ἀλεξανδρείας καὶ ἐκεῖ γνωρίσας τὸν Μελέτιδον Πηγᾶν ἐκάρῃ μοναχός, μετενομασθεὶς Κύριλλος. Ἄλλ' ὡς παρετηρήθη (Rich. Schlier, ἐνθ' ἀν. σ. 9), πρὸ τοῦ 1594 ὁ Λούκαρις δὲν φέρει τὸ ὄνομα, ἣ δὲ παρὰ Pichler πληροφορία οὐδαμοῦ στηρίζεται.

2. Le g r a n d, IV, 175-176.

καὶ μείνη μετ' αὐτοῦ ἕως οὗτου συστηθῆ¹. Αὐθημερόν ἔγραψεν ὁ Μαργούνιος καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν «τῶ πεπαιδευμένῳ νεανίᾳ Κωνσταντίνῳ», παραπονούμενος μᾶλλον, διότι δὲν ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς καὶ φιλοσοφῶν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας πρὸς λύπην².

Μετὰ δέκα ἡμέρας, 16 Ἰουνίου 1589, γράφει καὶ πάλιν ὁ Μαργούνιος, πληροφορῶν τὸν ἀγαπητόν του μαθητὴν ὅτι ἐγίνοντο προσπάθειαι πρὸς μετὰβασιν αὐτοῦ εἰς Ἐνετίαν, διὰ τῆς ἐξευρέσεως τῶν οἰκονομικῶν μέσων, ὅτι ὁ Μαργούνιος ἔγραψε λατινιστὶ ἐπιστολὴν τινα ἣτις ἄγνωστον πῶς διεβιβάσθη καὶ πρὸς τὸν Λούκαριν, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐνόησεν εὐστόχως τὰ γραφέντα, παρέπεμπε δὲ τὸν Λούκαριν εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Συνεσίου Πτολεμαΐδος πρὸς Πυλαιμένην, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ὁποίας εἶχει γραφεῖ ἡ λατινικὴ ἐπιστολή³. Τῆ 4 Ἰουλίου 1589 γράφει καὶ πάλιν ὁ Μάξιμος Μαργούνιος πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Λούκαριν, τὴν πολλὴν ἀγάπην ἐκδηλῶν καὶ ἀναθέτων εἰς αὐτὸν τὴν μετὰ τοῦ Φιλοθέου εἴσπραξιν προσόδου ἐκ κτήματος ἐν Κρήτῃ καὶ τὴν εὔρεσιν καὶ ἀποστολὴν εἰς Ἐνετίαν Διακόνου τινὸς φιλομαθοῦς⁴. Ἐξηκολούθει δὲ ὁ Μαργούνιος καθοδηγῶν τὸν Λούκαριν εἰς τὰς μελέτας αὐτοῦ καὶ ἐφοδιάζων αὐτὸν διὰ συγγραμμάτων. Ἐξ ἐπιστολῆς ἀπὸ 8 Ἰουλίου 1589 μανθάνομεν ὅτι εἶχεν ἀποστείλει πρὸς αὐτὸν καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Φίλωνος⁵. Μετὰ δύο ἡμέρας, 10 Ἰουλίου 1589, γράφας ὁ Μαργούνιος ἀνήγγειλε μετὰ λύπης τὴν ἐξ Ἐνετίας ἀναχώρησιν τοῦ φίλου αὐτοῦ Ματθαίου Σπανοπούλου, «τῶν βασιλικῶν καὶ κανονικῶν νόμων» διδασκάλου, καὶ ἤψχετο πρόοδον εἰς τὸν φίλιτατον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον· «τοιούτός μοι γίγνου οἶον ἐγὼ Κωνσταντῖνον τὸν ἐμὸν εἶναι βούλομαί τε καὶ εὐχομαι, πῦρ ἐπὶ πῦρ διηνεκῶς προστιθέντα τοῖς κατορθώμασι⁶», Ἐκάστη ἐπιστολὴ τοῦ Μαργουνίου περιεῖχεν ὑψηλὰ διδάγματα, ἀσκοῦντά πάντως μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ νεαροῦ Λασκάρεως. Ἐν τῇ ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1589 ἐπιστολῇ ἐξακολουθεῖ ὁ Μαργούνιος νὰ διατελῆ ἐν λύπῃ διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ματθαίου Σπανοπούλου⁷, μετὰ πέντε δὲ ἡμέρας—18

1. Αὐτόθι, IV, 177-178. *M. Γεδεών*, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας 1500-1912, Ἐν Ἀθήναις 1935-36, σ. 57-59.

2. Αὐτόθι, IV, 178-179.

3. Αὐτόθι, IV, 180-181.

4. Αὐτόθι, IV, 181-182.

5. Αὐτόθι, IV, 182-183.

6. Αὐτόθι, IV, 184.

7. Αὐτόθι, IV, 184-185.

Ἰουλίου 1589—πάλιν γράψας, διετύπωσε φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς σκέψεις, τὰς ἀφορμὰς πιθανῶς λαβὼν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Λουκάρεως. Ἔλεγε δὲ πρὸς αὐτὸν «οὕτω μοι φιλοσοφοίη καὶ Κνωσταντῖνος, ὁ πάντων ἔμοιγε φίλιτατος καὶ πρὸς ταῦτα ἀποσκοπῶν, καὶ γὰρ ἐγὼ καὶ ἑμαυτῷ τουτὶ εὐχομαι, φυσικῶς μὲν καὶ λογικῶς κινούμενος, ἐφ' ᾧ τῆς τῶν ἡθῶν οἶδν τινος ἡδίστου καρποῦ ἀπολαῦσαι διορθώσεως. Τούτοις δ' ἐπομένως προσκτάσθω καὶ τὴν τῶν παθῶν ἀποπτέρνισιν, ἵνα μὴ μᾶλλον, δαβιτικῶς εἰπεῖν, ἐκκλίνη ἀπὸ κακοῦ ἢ τὸ καλὸν ἀπεργάζεται· κἀντεῦθεν ἐκ τῆς περὶ ταῦτα συντόνου ἀσκήσεως καὶ κατὰ Παῦλον τὸν θεῖον μυσταγωγόν, νομίμου ἀθλήσεως προσβαινέτω τῷ ὄρει καὶ τὰ τῆς θεωρίας καὶ προσλαμβανέτω τὸ ἐνδεχόμενον, τὸ γε νῦν εἶναι καὶ προσδοκᾶτω εἰς τοῦπιόν ἀμαράντινον στέφανον καὶ γέλωτα πνευματικῆς εὐφροσύνης ἀπάσης ἀνάπλεον¹». Καὶ ἐν νεωτέρῃ ἐπιστολῇ «μεταγεινιῶνος πρώτη ἐπὶ ἐκτάδι», 21 Ἰουλίου τοῦ 1589, διεπραγματεύτο ὁ Μαργούνιος περὶ βιβλίων ἀποσταλέντων πρὸς τὸν Λούκαριν¹, μετὰ μίαν δὲ ἡμέραν λαβὼν ἐπιστολὴν τοῦ Λουκάρεως λατινιστὶ γεγραμμένην καὶ ἐκδηλοῦσαν τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον Μαργούνιον ἔσπευσεν οὗτος ν' ἀπαντήσῃ αὐθημερόν τὰ αὐτὰ ἐκφράζων αἰσθήματα. Κρίνων δὲ τὴν λατινιστὶ γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἔλεγεν «ἐπαινω σοὺ τὸ τῆς ἐπινοίας κομψὸν ἐν οἷς γέγραψας εἰ καὶ μὴ τὰ τοῦ χαρακτῆρος ἐς κάλλος ἐξυφάνται, πλὴν ἄλλ' ᾧ τὸ μείζον κεχάρισται καὶ τοῦλαττον σὺν Θεῷ προστεθήσεται²». Ἄλλ' ὁ Μαργούνιος ἐχαιρε ἰδιαζόντως πληροφορηθεὶς ἐκ τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς τοῦ Λουκάρεως ὅτι εἶχεν ἀποφασισθεῖ ἢ μετάβασις αὐτοῦ εἰς Πατάβιον, διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν ἐπισυνῆψε τοὺς ἐξῆς εὐχετηρίου στίχους :

«Κέκλυθι εὐχομένοιο καὶ εὐμενέοισιν ἀήταις
 νῶτα ἐπιστορέσας, ἐνοσίγαιε ἄλδος,
 ὄφρα γαληνόετι φορευόμενος οἴδαμι κοῦρος
 σῶος εὐκτιμένην τὴν δε πόλιν κατίδη».

Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης τοῦ Μαργουνίου πρὸς τὸν Λούκαριν, ἐκ τῆς ὁποίας, δυστυχῶς, δὲν διεσώθησαν τούτου αἱ ἐπιστολαί, πρόδηλον καθίσταται πόσον ὠφέλιμος ἡδύνατο ν' ἀποβῆ ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία τοῦ νεαροῦ Λουκάρεως πρὸς τὸν σοφὸν καὶ χρηστότατον Διδάσκαλον αὐτοῦ. Χάρις εἰς τοῦτον ὁ Λούκαρις καὶ μακρὰν τοῦ πνευματικοῦ κέντρου τῆς Ἑνετίας, ἐν Κρήτῃ, εὐρισκόμενος, ἐξηκολού-

1. Αὐτόθι, IV, 185-187.

2. Αὐτόθι, IV, 187-190.

θησε μελετῶν καὶ σπουδάζων καὶ προαγόμενος πνευματικῶς. Εἶναι ὡσαύτως προφανές ὅτι ὁ Μαργούνιος υπέθαλψε τὸν πόθον τοῦ Λουκάρεως ὅπως τύχη ἀνωτέρων σπουδῶν ἐν Παταβίῳ.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν μετάβασίν του εἰς τὴν Πανεπιστημιακὴν ἐκείνην πόλιν τῆς Ἰταλίας ὁ Λούκαρις ἐξηκολούθησε τὴν πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν σοφὸν Μαργούνιον. Ἐκ τῶν ἀνταλλαγιστῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν καταφαίνεται ὅτι διεξήχθη μεταξὺ αὐτῶν συζητήσεις φιλοσοφικῆ ἐπὶ τῆς Λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῶν ἀπροσδιορίστων προτάσεων. Τῆ 25 Νοεμβρίου 1589 ἐκ Παταβίου γράφας ὁ Λούκαρις εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μαργουνίου, ἐν ἧ, «γυμνασίας χάριν», προῦβαλεν οὗτος πρὸς τὸν Λούκαριν ἀπορίας τινὰς ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔγραψε μακρὰν ἐπιστολὴν ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ παρενείρας καὶ λατινικὰς φράσεις¹. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς καταφαίνεται ἡ συντελεσθεῖσα ἤδη πρόοδος τοῦ Λουκάρεως ἐν τε τῇ ἑλληνικῇ καὶ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ, ἐν ἧ ἄλλως τε ἐγένετο ἡ διδασκαλία ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Παταβίου καὶ ἐν τῷ φιλολογικῷ καὶ φιλοσοφικῷ καταρτισμῷ. Τῆ 29 Νοεμβρίου 1589 ἀπαντήσας ὁ Μαργούνιος ἐξέφραζε τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ ἠύχето μείζονα ἐπίδοσιν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ εὐφράνη τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ πατέρα καὶ τὸ ἑλληνικὸν γένος, προέβαλε δὲ νέα ἀπορήματα φιλοσοφικά, ὧν ἐζήτηι τὴν λύσιν παρὰ τοῦ Λουκάρεως, «γυμνασίας χάριν», δυναμένου νὰ ἐρωτήσῃ καὶ τοὺς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Καθηγητὰς αὐτοῦ². Ἐδίδασκον δὲ τότε ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Παταβίου ὁ Πικολομίνης καὶ Κρεμονίνης, ὡς καὶ ὁ Παῦλος Σάρπης (Paulo Sarpi), ὁ μετὰ ταῦτα δεινὸς πολέμιος τοῦ παπισμοῦ³. Ἄλλὰ μετ' ἐκπλήξεως ὁ Μαργούνιος εἶχε πληροφορηθεῖ ὅτι ὁ Λούκαρις δὲν ἠθέλε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν δημοσίαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ νὰ προσλάβῃ κατ' οἶκον διδασκάλους. Ὁ Μαργούνιος ἐκφράζεται ἀσαφῶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ του, ἰδίως δὲ ἀσαφῆς εἶναι ἡ ἔκφρασις του «εἰκόσ

1. Αὐτόθι, IV, 191-192.

2. Αὐτόθι, IV, 192-193.

3. T. H. Smith, *Collectanea de Cyrillo Lucario Patriarcha Constantinopolitano*, σ. 77. Φ. Ζαμβόλδη, Παῦλος Σάρπης, Περιοδ. «Ἀθήναιον» Β', Ἐν Ἀθήναις 1873, σ. 174 ἐξ. Φρονοῦσί τινες (Pichler, ἔνθ' ἀν. σ. 43, V. Semnoz, *Les dernières années du Patriarche Cyrill Lucar*, ἐν ταῖς «Echos d' Orient» VI, 1903, σ. 97) ὅτι οἱ καθηγηταὶ τοῦ Λουκάρεως Κρεμονίνι, Πικολομίνι καὶ Σάρπη ἤσκησαν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδεμία πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἐνδείξις. Ὡς δὲ παρατηρήθη (R. Schlier, ἔνθ' ἀν. σ. 10), ὁ Λούκαρις οὐδεμίαν μνημίαν ποιεῖται τῶν ἀνωτέρω ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ.

γάρ σοι καὶ τὰ τῆς Ρώμης αὐτόβλαστα, ἴν' οὕτως εἶπω, ἐξαίφνης ἐκφυῆναι», ἀλλ' ἐν γένει τόσον ἐστενοχωρήθη ἐκ τῶν σκέψεων καὶ ἀποφάσεων τοῦ Λουκάρεως, ὥστε ἔγραψεν ὅτι ἂν προέβλεπε τὰ τοιαῦτα δὲν θὰ συγκατετίθετο νὰ μεταβῆ εἰς Πατάβιον, «εἰ φθάσας οὕτω τὰ κατὰ σὲ διαθησόμενον ἦδειν, πολλοῦ γ' ἂν καταπειθῆς γενέσθαι ἐδέησα, ὥστε σοι τῆς εἰς τὸ Πατάβιον ἐνδοῦναι ἀφίξεως». Προέτρπε δὲ θερμῶς ὁ Μαργούνιος τὸν Λούκαριν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς σκέψεις του καὶ «τὸ ἀλλόκοτον φρόνημα», οὕτινος ἢ πραγματοποιήσις θ' ἀπέβαινεν εἰς ἀποτυχίαν τῆς εἰς Πατάβιον μεταβάσεώς του¹. Φαίνεται ὅτι ὁ Λούκαρις ἤκουσε τὰς συμβουλὰς τοῦ Μαργουνίου, ὅστις τῇ 27 Μαρτίου 1590 γράψας ἐπληροφόρησεν ὅτι εἶχε πάθει ἀσθενείαν τινα («ἀνεμπύρωμα») καὶ παρεκάλει νὰ ἐρωτήσῃ τοὺς ἐν Παταβίῳ ἰατροὺς περὶ καταλλήλου φαρμάκου².

Ὁ Λούκαρις σπουδάζων ἐν Παταβίῳ ἐλάμβανε καὶ παρ' ἄλλων ἐπιστολάς. Οὕτως ὁ Φίλιππος Ζιμινέλλος ἢ Σεμινέλλος ἐκ Κρήτης τῇ 13 Ἀπριλίου ἔγραψε «Κωνσταντίνῳ τῷ τῶν Λουκάρεων νεανία σοφώτατῳ, ὄμματά τε καὶ κεφαλὴν ἰκέλω Διὶ τερπικραύνῳ». Ἡ ἐπιγραφή τῆς ἐπιστολῆς εἶναι χαρακτηριστικὴ, διότι καὶ «σοφώτατος νεανίας» ὀνομάζεται ὁ Λούκαρις καὶ προφανῶς διὰ τῆς φράσεως «ὄμματά τε καὶ κεφαλὴν ἰκέλω Διὶ τερπικραύνῳ» ἐδηλοῦτο ἡ ἐξωτερικὴ μεγαλοπρεπὴς τοῦ Λουκάρεως ἐμφάνισις. Ὁ διδάσκαλος Φίλιππος Σεμινέλλος, προσωπικὸς φίλος τοῦ Λουκάρεως, εἶχε συχνὴν ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν Λούκαριν ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς, ἐπῆνει δὲ τὴν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ φίλου του καλλιέπειαν³. Σώζεται δὲ χαριεστάτη ἀπάντησις τοῦ Λουκάρεως ἐξ Ἑνετίας τῇ 15 Ἰουνίου 1590 πρὸς τὸν Σεμινέλλον, μαρτυροῦσα τὴν φιλολογικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν⁴. Ἐξ Ἑνετίας αὐθημερὸν ἔγραψεν ὁ Λούκαρις πρὸς τὸν σοφώτατον, ὡς ἀπεκάλει αὐτόν, ἱερέα Νικόλαον τὸν Ρόδιον, πρὸς τὸν ὁποῖον σώζεται καὶ ἄλλη ἐπιστολὴ ἀπὸ 29 Σεπτεμβρίου 1590 ἐξ Ἑνετίας. Ἐν τινι ἀπαντήσει του ἀπὸ 27 Ὀκτωβρίου 1590 ὁ Νικόλαος χαρακτηριστικῶς ἔγραψε «μαργουνίζειν δὲ ἔγνω ἐν τῷ γράφειν, ὅπερ παλαιούς τε καὶ νέους τοσοῦτον ὑπερηκόντισεν, ὥστε μηδ' ἕτερον παρὰ πᾶσιν ἀκούειν Μαργούνιος ἐν τῷ γράφειν πάντας ὑπερῆρε' μιμούμενος οὖν

1. Legend, IV, 193—194.

2. Αὐτόθι, IV, 195.

3. Αὐτόθι IV, 196—197.

4. Αὐτόθι, IV, 198.

γίνου ὡσπερ καὶ ἐγένου· κρείσσον γὰρ ἐκείνου οὐδενὸς ἂν ἐπιτεύξαιο καὶ εὐφραίνεν τοῖς οὕτω εὐφραίνεσθαι βουλομένοις τοῖς ἐκ τῶν σῶν σοφῶν καρπῶν ἔξεροχομένοις θέλε»¹. Ἡ συχνὴ πνευματικὴ ἐπικοινωνία τοῦ Λουκάρεως πρὸς τὸν Μαργούνιον συνετέλεσεν ὥστε νὰ μιμηθῆ τὸ ὕφος καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ σοφωτάτου ἐκείνου ἀνδρός.

Ἐν Ἑνετίᾳ εὐρισκόμενος ὁ Λούκαρις τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1590 ἔγραψε πρὸς τὸν Φρειδερίκον Συλπούργιον (Friedrich Sylburg) λέγων ὅτι ὁ Δαυὶδ Ἑσχέλιος (David Höschel) εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τὸν Μάξιμον Μαργούνιον τὴν ὑπὸ τοῦ Συλπουργίου συνταχθεῖσαν Ρωμαϊκὴν Ἱστορίαν, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Λούκαρις ἀνέγνω καὶ εἰς ἄλλους ἔδωκε πρὸς ἀνάγνωιν. Μετέδιδε δὲ πρὸς τὸν συγγραφέα τοὺς ἐπαίνους τοῦ Μαργουνίου, ὅστις «τῆς ὄντως σοφίας ἀντιπεπότηται καὶ οὕτως ἐπικρατῆς αὐτῆς γέγονεν, ὥστε οὐδὲν τῶν ἀρχαιοτέρων σοφῶν ἐπὶ σοφίᾳ διενεγκεῖν». «Ἐγὼ δέ, ἐπιλέγει ὁ Λούκαρις, συνδιατρίβων καὶ ξυμβιοτεύων (σοφωτέρου γὰρ ἀνδρὸς οὐκ ἂν ἔτυχον) τί ἂν αὐτὸν πρὸς τὴν τῶν τῆς παιδείας πλοκὴν ἐγκωμίων κεκινήκοι πυθόμενος καὶ πῶς σοι τῇ φιλίᾳ προσῆπτο, ἐπηρώτησα. Αὐτὸς δέ, τὴν γλῶσσαν ἔχων νικῶσαν τὰ πράγματα, τὰ πάντα μοι ἐξῆς διεξήρχετο καὶ ἤσθη, νῆ τοὺς λόγους, ἀπὸ βαθείας τῆς γνώμης ἠχοῦς ποιήσας ἔργον, ἃ λαμβάνω καὶ ἄλλοις ἀποδιδούς. Σὺ δέ μοι, σοφώτατε, ἀντιφιλήσαις ἡμᾶς τῷ ἴσῳ τῆς ψυχῆς φίλτρῳ καὶ ἀντιπέμψαις φιλικὰ γράμματα, αὐτὰ γὰρ ἡμῖν οἰονοῦν θυμηρέστερα γέγονε»². Προφανῶς ὁ Λούκαρις ἐξήτει ν^ο ἀποκτήσῃ τὴν φιλίαν τοῦ διακεκριμένου ξένου λογίου καὶ ἑλληνιστοῦ, ὅστις ἔσπευσε ν^ο ἀπαντήσῃ πρὸς τὸν «χαριέστατον» Λούκαριν καὶ νὰ συνάψῃ μετ' αὐτοῦ φιλίαν³. Ὡσαύτως ὁ νεαρὸς Λούκαρις ἀντήλλαξεν ἐπιστολὰς καὶ πρὸς Δαυὶδ Ἑσχέλιον, ἐκφράζων τὸν θαυμασμόν αὐτοῦ πρὸς τὸν «σοφὸν» καὶ «σοφωτάτων ὑπέρτατον» «ἔλληνα», ὡς ἀπεκάλεῖ αὐτόν⁴.

Μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου ἦτο καὶ ὁ ἱερομόναχος Λεόντιος Εὐστράτιος Κύπριος, ὃν ἐγνώρισεν ὁ Λούκαρις σπουδάζοντα ἐν Παταβίῳ καὶ ὅστις διεκρίθη ὕστερον ὡς διδάσκαλος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ⁵. Τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1590 ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὁ Λού-

1. Αὐτόθι, IV, 197, 198, 200, 203.

2. Αὐτόθι IV, 198-9.

3. Αὐτόθι, IV, 199.

4. Αὐτόθι, I, 20-21.

5. **Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου**, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας, (1571-1878), Ἀθήνησι 1929, σ. 24 ἐξῆς.

καρις εἰς Πατάβιον ἐξ Ἑνετίας, ἔνθα εἰσέτι εὗρίσκετο, παραπονούμενος ὅτι ἐστερεῖτο εἰδήσεών του καὶ παρέχων πληροφορίας σχετικὰς πρὸς τὰς μελέτας αὐτοῦ¹. Δευτέραν ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λεόντιον τῇ 28 Νοεμβρίου 1590 εἰς Ρώμην, λακωνικὴν, ἀπαντήσας εἰς ἐπιστολὴν του ἐκ Πολωνίας σταλεῖσαν². Τῇ 21 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐξ Ἑνετίας ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Σπυριδῶνα Βλόντον σπουδάζοντα ἐν Παταβίῳ μνημονεύσας καὶ τοῦ Λεοντίου Εὐστρατίου³. Φαίνεται δὲ ὅτι μετὰ τινὰς ἡμέρας ἀνεχώρησεν ὁ Λούκαρις εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Κρήτην, ὃ δὲ Μάξιμος Μαργούνιος παρεπονεῖτο κατ' αὐτοῦ, ἐκ Παταβίου τῇ 30 Ὀκτωβρίου 1590 γράφων, καὶ διότι ἐστερεῖτο ἐπιστολῶν του καὶ διότι διεδόθη ὅτι ὁ Λούκαρις ἐν Κρήτῃ κακῶς ἐξεφράσθη περὶ τοῦ Μάρκου Κονταράτου⁴. Ὁ Μαργούνιος εἶχε μεταβεῖ εἰς Πατάβιον ἕνεκα ἀνωμαλιῶν τινῶν καὶ διενέξεων πρὸς τὸν προϊστάμενον τῆς ἐν Ἑνετία ἑλληνικῆς Κοινότητος Γαβριὴλ Σεβήσον, ἀλλ' ὁ Λούκαρις δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἑνετίαν ἐκ Κρήτης. Ἐκεῖ δὲ εὗρε καὶ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, ὅστις τῷ ἔτει ἐκείνῳ (1540) ἐξέδωκε τὴν περιφημον «Κλίμακα» τοῦ Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ ὄρου Σινᾶ, μετὰ μεταφράσεως. Ὁ Λούκαρις ἐποίησε τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα :

«Ὁρθοτάτην πορέειν κλίμακος νοερῶς ἀναβαίνειν
Μάξιμος ὀρθοβάτης προὔθετο εὐθυβάταις
ἄλλους θ' εὐσεβείας τὴν βήμεναι ἠδὲ καὶ ὀδεῦσαι
ὄτρυνέε, βίβλον τήνδε χαριζόμενος
ἦς πρόγραμμα Κλίμαξ, προσθήσω δ' ὅτι καὶ Ἱερὰ
ἠρμήνευσε γὰρ Μάξιμος ἱρότατος»⁵.

Ἐξ Ἑνετίας μετέβη καὶ πάλιν εἰς Πατάβιον ὁ Κωνσταντῖνος Λούκαρις πρὸς συνέχισιν τῶν σπουδῶν του, ἐκεῖ δὲ ἔγραψε πρὸς αὐτὸν τῇ 6 Φεβρουαρίου 1591 ὁ Μάξιμος Μαργούνιος περὶ τινος λόγου αὐτοῦ, ὃν παρεκάλει ὅπως δεῖξῃ καὶ εἰς τὸν Λίβιον (Livio Zaccra) πρὸς διόρθωσιν, παρεῖχε δὲ καὶ πληροφορίας⁶. Τὸν Αὐγούστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἕνεκα τῶν θερινῶν παύσεων εὗρίσκετο καὶ πάλιν ὁ Λούκαρις ἐν Ἑνε-

1. Legend, IV, 261-2.

2. Αὐτόθι, IV, 204. Περὶ τοῦ Λεοντίου ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν Δαυῖδ Ἑσχέλιον ὁ Λούκαρις, Legend, I, 21.

3. Αὐτόθι, IV, 202.

4. Αὐτόθι, IV, 203-204.

5. **Κ. Σάθα**, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 215 σημ. Legend, Bibliographie (XV—XVIIe siècles) II, 70.

6. Legend, αὐτόθι (XVII siècle), IV, 206-207.

τία παρά τῷ Μαργουνίῳ, ἔγραψε δὲ εἰς Κρήτην, διὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τῇ 28 Αὐγούστου 1591 ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐλλόγιμον ἱερομόναχον Λαυρέντιον Μαριῖνον, ὃν ἐχαρακτήριζεν ὡς «τῷ ὄντι σοφόν, ἀκαπήλευτον τῷ ἦθει, τὸν τῆς κοινῆς πατριδος δεινὸν ἀντιλήπτορα, λόγοις καὶ διδαχαῖς ἀλόγων ἐκδιώκοντα τὰ ἀρρωστήματα τῶν πονηρῶν ἀνδρῶν καὶ φθονούντων τοῖς ἀγαθοῖς». Ἀποστέλλων χαιρετισμὸν πρὸς τὸν μοναχὸν Νεόφυτον τὸν Βενέριον ἔλεγεν ὅτι ἡγάπα αὐτὸν διότι ἡσχολεῖτο περὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ προσέθετεν «ἔμοι γε γὰρ φίλτατοι καὶ κύδιστοι ὅσοι Ἕλληνες»¹. Ἰδιαίτεράν ἀλληλογραφίαν εἶχεν ὁ Λούκαρις πρὸς τὸν ἐκ Κρήτης ἐλλόγιμον μητροπολίτην Χίου Ἰππόλυτον, πρὸς ὃν ἔγραψε τὸ πρῶτον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1591 ἐν Ἐνετίᾳ ἔτι διατρίβων, ἀπέστειλε δὲ τὴν ἐπιστολὴν διὰ τοῦ πατρὸς του, ἐκεῖθεν ἀπερχομένου². Τῇ 23 Φεβρουαρίου 1592 ἀπαντήσας ὁ Ἰππόλυτος ἐξέφραζε τὸν θαυμασμὸν του διὰ τὴν παιδείαν τοῦ Λουκάρεως καὶ τὴν σοφίαν τοῦ διδασκάλου του, ἐννοῶν προφανῶς τὸν Μαργούνιον, προέτρεπε δ' αὐτὸν νὰ ζῆ σωφρόνως «Πρὸ πάντων δὲ καὶ μετὰ πάντων, πλεόν πάντων, τὸν ἑμὸν κύριον Κωνσταντῖνον τήρει κατὰ πάντα οἷα ἄλλον Ἰωσήφ σώφρονα ταῖς τῆς Αἰγυπτίας ἡδοναῖς μὴ δουλεύσαντα καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον καὶ ἀπὸ τῆς δουλείας ἐλευθερωθέντα καὶ βασιλείας τυχόντα· τὸν φιλήδονον ὄφιν ὡς ἐφικτὸν ἔσο χαλιναγωγῶν». Τέλος παρεκάλει αὐτὸν νὰ γράφῃ συνεχῶς «ὅ γὰρ τοῦ Κροίσου θησαυρὸς τῶν πεμπομένων γραμμάτων σου ἦττων» ἐπέλεγεν³. Κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀντηλλάγησαν τέσσαρες ἐπιστολαὶ μεταξύ Λουκάρεως καὶ Μαργουνίου, ἐν αἷς ἐμφαίνεται δυσαρέσκεία τις τούτου ἐκ γενομένων πρὸς αὐτὸν παρατηρήσεων ἐκ μέρους τοῦ Λουκάρεως⁴, ὅστις ἐν τῇ ἀπὸ 20 Ὀκτωβρίου 1591 ἐπιστολῇ ἔγραψε πρὸς τὸν σοφὸν διδάσκαλον «πολλὰ γὰρ ἐπὶ πολλῶν ἐγὼ πέρυσιν, ὡς οἶδας, ἠνιάθην· ὁ τῆτες δὲ χρόνος ὅ,τι μοι τῶν ἀγαθῶν ἦν ἀφείλετο, καὶ τὸ παρὰ σοῦ τῆς στεροῆς πεφιλεισθαι ψυχῆς», ἐν δὲ τῇ ἀπὸ 29 Ὀκτωβρίου 1591 ἐξήτει συγγνώμην. Ὁ Μαργούνιος ἔγραψε τῇ 19 καὶ 28 Ὀκτωβρίου μετ' ἀγάπης πάντοτε, ἀλλὰ καὶ μετὰ παραπόνου.

Πιθανῶς ταῦτα ὀφείλοντο εἰς τὴν δξυνθεῖσαν περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεταξύ τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου καὶ Γαβριὴλ Σεβήρου πολύ-

1. Αὐτόθι, IV, 207-208.

2. Αὐτόθι, IV, 208.

3. Αὐτόθι, IV, 212-213. Πρβλ. *Μ. Γεδεών*, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 67.

4. *Legend* IV, 208-212.

κροτον θεολογικὴν ἔριδα¹. Ὁ Μαργούνιος ἀνέκαθεν κατείχετο ὑπὸ ἐμμόνου ιδέας τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐν τῷ δόγματι τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἦδη τῷ 1583 ἐν Κρήτῃ εὐρισκόμενος εἶχε συντάξει σχετικὴν πραγματείαν, ἣν εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν β' (†1595). Συνεπεῖα τῆς πραγματείας ἐκείνης, ἐν ἧ ἑξήτει νὰ δικαιολογήσῃ τὸ Filioque, ὁ προϊστάμενος τῆς ἐν Ἐνετίᾳ Ἑλληνικῆς Κοινότητος Γαβριὴλ Σεβῆρος διετύπωσε κατ' αὐτοῦ κατηγορίας, διότι ἑξήτει νὰ συμβιβάσῃ τ' ἀσυμβίβαστα. Ὁ Μαργούνιος παρεπονέθη κατὰ τοῦ Σεβήρου εἰς τὸν συμπολίτην αὐτοῦ Μελέτιον Πηγᾶν², τότε Πρωτοσύγκελλον τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου, ὅστις ὅμως Μελέτιος συνέστησεν εἰς αὐτὸν ν' ἀπόσχῃ ἀπὸ τῆς ἀποπειρας «τῆς θεραπειᾶς τοῦ δόγματος», διότι, ἄλλως τε, κυρία αἰτία τῆς διαιρέσεως τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Ὁ Μαργούνιος μετὰ μικρὸν μετέβη εἰς ΚΠολιν προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου, ἔγραψε δ' ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον ζητῶν συγγνώμην διὰ τὰς μεταξὺ αὐτῶν συμβάσας παρεξηγήσεις, ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι συνέγραψε περὶ τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἐν ΚΠόλει ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Κυθῆρων, ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἐνετικὴ πολιτεία παρενόβαλε κωλύματα διὰ τὴν παραμονὴν του ἐν Κυθήροις ὡς Ἐπισκόπου Κυθῆρων, ὁ Μαργούνιος τῷ 1585 ἐγκατεστάθη ἐν Ἐνετίᾳ. Ἐκεῖ ἐξηκολούθησε τὰς περὶ τοῦ ἐπιμάχου ζητήματος ἐρεῦνας του, ἐπειδὴ δὲ διέδωκε τὸ χειρόγραφον παρασκευαζομένης νέας πραγματείας, ἐπετέθη δὲ κατ' αὐτοῦ πάλιν ὁ Σεβῆρος τῷ 1589. Ὁ Μαργούνιος γράφων πρὸς τὸν Μελέτιον Πηγᾶν προσεπάθει νὰ δικαιολογήσῃ τὴν εἰρηνευτικὴν διδασκαλίαν του. Κρίνων δὲ αὐτὴν ὁ Πηγᾶς ἔλεγεν ὅτι ὑγιῶς εἶχε περὶ τὸ δόγμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος' «ἐκεῖνο μόνον ἀπατάται ὁ Ἐπίσκοπος καὶ τῆς ἀληθείας ἐκπίπτει, οἰόμενος ἁγίων ὑπάρχει τὴν

1. *Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου*, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου. Ἡ θεολογικὴ αὐτοῦ ἔρις πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον, Περιοδ. «Νέα Σιών» Ἱεροσολύμων, ΙΗ' 1923, σ. 708 ἐξ. Πρβλ. Ἀριστάρχου *Διοκαιοσαρείας* Γαβριὴλ Σεβῆρος Μητροπολίτης Φιλαδελφείας, «Νέα Σιών» ΚΒ' 1927, σ. 4 ἐξ. M. Jugie, *Theologia dogmatica christianorum orientaliū*, II, Parisiis 1933, σ. 421 ἐξ. Ph. Meyer, *Die theol. Literatur der gr. Kirche*, σ. 78 ἐξ.

2. Περὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἴδε *Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου*, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1935 σ. 612 ἐξ. ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκην, ὅθεν διπλῶς ἔπαισεν. Βουλόμενος γὰρ θεραπεῦσαι καὶ Γραικοὺς καὶ Λατίνους, καὶ Γραικοῖς προσέκρουσε καὶ Λατίνοις». Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Μελετίου Πηγά, γενομένου τῷ 1590 Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἀπεδείχθη ὀρθή, ἀλλ' ἐνῶ αὐτὸς ἐθεώρει τὸν Μαργούνιον ὀρθόδοξον, βαθέως συγκινούμενος ἐκ τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ Γαβριὴλ Σεβήρος, ψέγων τὸν Μαργούνιον, ὡς «μῆτε τὰ τῶν Γραικῶν μῆτε τὰ τῶν Λατίνων φρονοῦντα», ἐξηκολούθη παρεξηγῶν αὐτὸν καὶ τὴν ἔριδα ἐκτραχύνων. Ἴσως δὲ ἡ ἐντεῦθεν προκαλουμένη ἀνωμαλία ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Κοινοτήτι δὲν ἦτο ἄσχετος καὶ πρὸς τινα περιπέτειαν τοῦ Μαργουνίου, καθ' ἣν ἡ Ἑνετικὴ Πολιτεία ἐφυλάκισεν αὐτὸν ἐπὶ τινὰς ἑβδομάδας¹.

Κατὰ τὸ 1591, ὅτε ἀντηλλάγησαν, ὡς εἶδομεν, αἱ μεταξὺ τοῦ Λουκάρεως καὶ τοῦ Μαργουνίου τελευταῖαι ἐπιστολαί, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ Ἑσχελίου Ἐγχειρίδιον τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς προὐκάλεσε νέας παρεξηγήσεις καὶ ἐξῆψε τὴν ἔριδα. Μάτην ὁ Μελέτιος Πηγάς ἐπένεβη δι' ἐπιστολῶν του πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ἐρίζοντας. Δυστυχῶς δὲ ὁ Μαργούνιος ἐκινδύνευσε νὰ πέσῃ θύμα τῆς Ἱεράς Ἐξετάσεως, διότι οἱ λαῖνοι θεολόγοι εὔρον αἰρετικὸν τὸ Ἐγχειρίδιον. Πάντες συνίσταν εἰς τὸν Μαργούνιον νὰ παύσῃ ἀσχολούμενος περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο. «Σίγησον οὖν νουνεχῶς τὸ παράπαν, ὡς ἀνδρῶν ἄριστος, πρὸς τοῦτοις μετὰ τοῦ ἱερωτάτου Φιλαδελφείας διαλλαγῆθι», ἔγραφε πρὸς αὐτὸν ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας β'. Πιθανῶς τὰς αὐτὰς συστάσεις ἐποιεῖτο καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Λούκαρις, μετ' ἀγωνίας παρακολουθῶν τὴν ἔριδα ἐκείνην. Ὁ Μαργούνιος, συναισθανόμενος ὅτι εἶχε δίκαιον, ἀπέστειλε τῷ 1592 ἀπολογία εἰς ΚΠολιν. Ὁ Πατριάρχης παρεκάλεσε τὴν Ἑνετικὴν Πολιτείαν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν Μαργούνιον ἡ μετάβασις εἰς ΚΠολιν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν κατέστη δυνατὸν, ἴσως διότι καὶ ὁ νέος Πάπας Ρώμης Κλήμης ἡ' ἐξήτει τὴν εἰς αὐτὸν παραδοσιν τοῦ Μαργουνίου. Τέλος τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Μελετίου Πηγά ἐτέθη τέρμα εἰς τὴν ἔριδα καὶ ἐπῆλθε διαλλαγή μεταξὺ τοῦ Μαργουνίου καὶ τοῦ Σεβήρου.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο καθ' ὃν χρόνον ὁ Λούκαρις, ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς του, ἠτοιμάζετο νὰ κατέλθῃ εἰς Κρήτην, ἀλλὰ κατείχετο ὑπὸ

1. E. L e g r a n d, Bibliographie hellénique (XV—XVI siècles) II, 422.
B. Μυστακίδου, Ὁ ἑλληνικὸς Κλήρος κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα, σ. 21. 37.

ἀθυμίας, ἔγραψε δὲ πρὸς τὸν Μαργούνιον «ὅτι τὰ τῆς τύχης βαρέως φέρει». Τότε ἐξεδηλώθη καὶ πάλιν ἡ ἐνθερμος ἀγάπη τοῦ σοφοῦ Διδασκάλου πρὸς τὸν νεαρὸν μαθητὴν αὐτοῦ, διὰ λαμπροῦ διδακτικοῦ καὶ παραινετικοῦ ποιήματος, ὅπερ ὁ Δαυὶδ Ἐσχέλιος ἐν Λογδούνῳ τῷ 1592 ἐξέδωκε μετ' ἄλλων ποιημάτων τοῦ Μαργουνίου.

Τίς σε πολυπλανέος βίотου ἀσιατόντα
καὶ δνοφερᾶς κακίης οὐλομένην μανίνην,
καὶ φιλίην ἐτάρων δλοόφρονα, καὶ μαχλοσύνας
ψευδέα τερωπῶλῃν πείσεν ἀλυξέμεναι ;
Ἦ δῶ γε θεσπεσίης ἀρετῆς πόθος, ἢ κενεοῖο
μόχθου ὑποστασίη, ὃν φορέουσι κακοί ;
Ἦ δέος ἐσσομένης ἀδεκάστου ἐργασιῶν
κρίσιος ἀμετέρων, ἦν τάχ' ὑποτρομέεις ;
Ἦ καὶ ἀπειρεσιῶν χαρίτων ἔρος, αἷσι καλοῖο
ἐργατίδας ψυχᾶς κόσμος ἐὸς στεφανοῖ ;
Ταῦτα σαφροσύνης σημήτια ἔπλετο, κούφως
αἰρομένων ψυχῶν ὕψος ἐς οὐράνιον.
Τούνεκα θαρραλέως ἀνατείνεο, κἀφροσυνῶν
σαρκὸς δυσμενέος νοῦν ἔχε ἠνίοχον'
μηδὲ χαμαὶ πετέον δολομήτiao ἔκποθεν ἐχθροῦ
μῆχος σὲ σταθερᾶς οἴμου ἀποκλονέοι'
μήτε μὴν ὀπλοτέροισιν ἐπαίρειο, εἴ γε φρονοίης
κρεῖττω, καὶ κενεὴ δόξα σ' ὑποτρεφέοι.
Καὶ γὰρ κλεπτοσύνας Βελίαρ τόδε ἔπλεο νόημα,
λάθρα καὶ ἀμφανδὸν ἀνατροπέειν,
ἦθεα ἀγνοτάτων δὲ μιμούμενος ἠδὲ καὶ ἔργα
ἀνδρῶν, πραοτέροις ἦθεσι καλλύνεο.
Φεῦγε δ' ὀμηλικίης σελαγίσματα, μήποτ' ἀερωθῆ
σπινθῆρος τιτθοῦ φλόξ ἀπο θυμοβόρος.
Μήποτε θεηγορίης κλεινὸς λόγος οὔτ' ἀρ' ἀνάγκας
ἡστινοσοῦν μελέτη σύμβιον ἔμποκ' ἔχοι'
πολλάκι παιδροτέροις ἀμαρύγμασιν ἐνδοθι κεῦθι
δόγμα ἐὸν σκοτόεν φρήν ὀλοοῦ Βελίαρ'
οἷος ἐν ἱροῖσιν μελεδήμασιν, οἷος ἀχράντου,
ἦν ποτε τοῦτο μέλοι, ψάψο θευγορίης
Δόγματα μυστιπόλων δὲ μετέρχεο, οἷσι θεοῖο
πνεῦσε χάρις καθαρὰ, κίλλιπε δ' ἄλλότρια.

Τοιαδε ἡμετέρης ποτιδέχνησο, Λούκαρι, βιαῖα
 νειόθεν ἐκ κραδῆς ρήματ' ἐρευγόμενα,
 Πείθειο προφασίαις δὲ καὶ οὔνομα κλεινὸν ἐγείροις
 σοὶ καὶ πατρὶ σέθεν, ματέρι ἤδὲ φίλῃ»¹.

Ταῦτα ἔγραφεν ὁ Μαργούνιος πρὸς τὸν Λούκαριν εἰς Πατάβιον, λαμπρὰς παρέχων ὑποθήκας καὶ προμαντεύων τὴν μεγάλην σταδιοδρομίαν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ. Ἔτερος δὲ παλαιὸς αὐτοῦ διδάσκαλος, ὁ ἱερομόναχος Μελέτιος Βλαστός, μαθὼν ὅτι ὁ Λούκαρις ἐπανέκαμπεν εἰς Κρήτην μετὰ τὴν λήξιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ, συνέταξε (6 Νοεμβρίου 1592) τοὺς ἑξῆς στίχους :

«Ἐκ σοφίης ἐπέεσσι σοφοῖς στέφος ἠνίκα κούραι
 Ζηνὸς ὀλυμποβάτου ἔπλεκον ἄθνατον
 τῆμος ἄρ' ἐξ αὐτῶν ἐστεμμένον ἴδμεν ἑτοίμως
 Λούκαριν ἠγάθειον· Εὕγε πλοκῆς ἐρατῆς!»

Τῷ 1592 ἐπανῆλθεν, ἄριστα κατηρτισμένος, ὁ Λούκαρις εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἀναμφιβόλως δὲ ὁ πλειότερον ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδράσας ὑπῆρξεν ὁ σοφὸς Μάξιμος Μαργούνιος². Ἀλλὰ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καθορισθῇ τῆς ἐπιδράσεως ὁ βαθμὸς ὡς πρὸς τὰς ἐνωτικὰς ἀποπείρας τοῦ Μαργουνίου. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ταῖς ἀποπείραις ἐκείναις οὗτος ἠστόχησεν, ἀλλὰ καὶ ἀποπειρώμενος ἔτι νὰ διαλλάξῃ τὴν ὀρθόδοξον μετὰ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας οὐδόλως ἐξέκλινε τοῦ ἐδάφους τῆς ὀρθοδοξίας, ἀναμφιβόλως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ συμπάθειαν πρὸς τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Τοῦτου ἕνεκα ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Ἀνατολήν ὁ Λούκαρις οὐχὶ ὡς «δορυφόρος ξένου πολιτισμοῦ», οὐδὲ «ἠδύνατο ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδὸν τῶν Βησσαριῶνων καὶ νὰ ἐλπίσῃ ὅτι αἱ κλεῖδες τῆς ἀγίας ἑδρας θέλουσί ποτε ἀνοίξαι εἰς τὴν φυλὴν αὐτοῦ τὰς πύλας τοῦ μέλλοντος»³.

1. Παρὰ Legend, Bibliographie (XV—XVI siècles) II, 82.83.

2. Ph. Meyer, Lukaris Kyrillos ἐν Herzog-Hausck PRE³, XI, 684. 85. Ὁ Μ. Γεδεών (Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, «Ἐκκλῆση. Ἀλήθεια» Θ, 165.166), ἐδημοσίευσε μακρὸν ἀπόσπασμα παραINETIκῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μαργουνίου πρὸς τὸν Κύριλλον Λούκαριν, προσελθόντα ἤδη εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ἀλλὰ ζῶντα ἐλευθέρως καὶ μὴ πολιτευόμενον ἀναλόγως πρὸς τὸ σχῆμα, ὅπερ περιεβλήθη. Ἄλλ' ὁ Λούκαρις ὡς μοναχὸς δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν μετέβῃ εἰς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην, μετέβῃ δὲ εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, ὅστις ἐπῆνει αὐτόν, ὡς περαιτέρω θὰ ἴδωμεν, καὶ δι' ἄλλα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν σεμνὸν καὶ ἐνάρετον βίον αὐτοῦ.

3. Μ. Ρενιέρη, Κύριλλος Λούκαρις, Αθήναι 1859, σ. 6. 29.

Οὐδεμίαν δὲ συγχρόνως ἔνδειξιν ἔχομεν, ὅτι ὁ Λούκαρις ἐπανακάμπτων εἰς τὴν Ἀνατολὴν συναπήγαγε συμπαθείας πρὸς τὸν Προτεσταντισμόν. Ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Σάρπης ἦτο εἰσέτι εὐσεβῆς λατῖνος μοναχός, ἐχθρὸς μόνον τῶν Ἰησουϊτῶν, οὓς μετὰ τινα ἔτη κατεπολέμησεν, ὡς εἶπομεν, ὑποστηρίζας τὴν Ἑνετικὴν Δημοκρατίαν. Ἄλλαχοῦ τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης δὲν ἐξεπαιδεύθη ὁ Λούκαρις, οὐδ' ἦλθεν εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους δυναμένους νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπ' αὐτοῦ¹. Ὁ Λούκαρις ἔσχεν ἐνώπιόν του λαμπρὸν καὶ ζῶν παράδειγμα τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, διαγράφαντα τὸ πρόγραμμα τῆς μελλούσης αὐτοῦ δράσεως. Κατὰ τὸ πρόγραμμα δὲ καὶ τὰς τάσεις τοῦ Μελετίου εἰργάσθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας.

Ἐπανακάμπτας εἰς Κρήτην ἐκ Παταβίου τῷ 1592 ὁ Λούκαρις προσελήφθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ πιθανῶς συγγενοῦς αὐτοῦ² Μελετίου Πηγᾶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, χειροτονηθεὶς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου ἔτους Διάκονος καὶ Πρεσβύτερος, τότε πιθανῶς μετονομασθεὶς Κύριλλος, καὶ χρηματίσας ἀπὸ τοῦ 1595 Σύγκελλος καὶ ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ὡς Πατριαρχικὸς ἀντιπρόσωπος ἀποσταλεὶς εἰς Πολωνίαν, ὅπως ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῆς κινδυνευούσης ἐκεῖ ὀρθοδοξίας. Λίαν δ' εὐλόγως ἐστήριξεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ Μελέτιος μεγάλας ἐλπίδας· «μεγάλας, ἔγραφε πρὸς αὐτόν, ἐγὼ τὰς ἐλπίδας περὶ σοῦ κέκτημαι, τὸ μὲν ὅτι κατ' ἴχνος τοῖς πατράσιν ἀκολουθήσεις, βίῳ καὶ θεωρίᾳ κοσμηθεῖση συναγωνιζόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι³... Τί γὰρ οὐκ ἐπισιτέον παρ' ἄνδρὸς τηλικούτου; Περιφανῶν γονέων σε παῖδα οὐχ ἡ τύχη, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔφουσε, θρόμμα δὲ Ἀρχιερέων ἐπ' ἀρετῇ καὶ βίου λαμπρότητι καὶ σπουδῇ πάσῃ καὶ λόγων ἰδέαις βεβοημένων ἐνεκέντρισε δὲ θρόνῳ Ἀποστολικῷ, τῷ τῶν Ἀλεξανδρέων δηλαδή, καὶ διὰ χειρῶν τῶν ἐμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν καιροῖς πᾶσαν γλῶσσαν ὑπερβαίνουσιν τῆς ἀνάγκης καὶ χρείας ἀφθονία... Ἐμὲ τὰ δὲ κατὰ σὲ σκοποῦντα ἐπιμελέ-

1. Ἡ εἰδησις ὅτι μετέβη εἰς Βιττεμβέργην, Γενεύην, Ἀγγλίαν ἢ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐγνωμάτευσάν τινες, (Pichler, μνημ. ἔργον σ. 61—66. Le Quien, Oriens Christianus II, 265. Kimmell, Monumenta fidei Ecclesiae orientalis Jenae 1750, σ. XXIV) εἶναι ἐντελῶς ἀνακριβής. Ph. Meyer ἐνθ. ἀνωτ. XI, 685. R. Schlier, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 19.

2. Smith, Collectanea, σ. 77.

3. **A. Π. Κεραμέως** Ἑλληνικὰ κείμενα χρήσιμα τῇ ἰστορίᾳ τῆς Ρωμανίας, ἐν Βουκουρεστίῳ 1909, σ. 418.

στερον εὐέλπιδα τίθησιν ἐπὶ πᾶσιν ἐκείνοις τὸ ἤδη σε ἄρξασθαι περιφανῶς ἀρετῆς ἀντιποιεῖσθαι καὶ βίον καὶ λόγον διαφερόντως λαμπρῶς. Ταῦτά μοι αἴσιος γίνεται οἰωνὸς τῆς ἀρχῆς ἔσσεσθαι κατάλληλον τὸ τέλος... Μὴ ἀποκάμης τρέχων καὶ πυκτεύων καὶ ἀγωνιζόμενος ἕως τῶν βραβείων εὐμοιρήσεις¹». Ταῦτα ἔγραφεν ὁ Μελέτιος πρὸς τὸν Λούκαριν καθ' ὃν χρόνον (1594) οὗτος ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας.

Ὡς γνωστὸν ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ Ρωσίᾳ καὶ ἐν Πολωνίᾳ, ὅφ' ἦν ἑκατομμύρια ὑπήγοντο ὀρθοδόξων Ρώσων, οἱ Ἰησουῖται, ἠγουμένου τοῦ Ἰησουῖτου Πέτρου Σκάργα, κατώρθωσαν νὰ προσελκύσωσι τοὺς Ρώσους Ἐπισκόπους, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Μητροπολίτου Κιέβου ἐξαιρουμένου, εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως διὰ τῆς οὐνίας (unia), καθ' ἣν θ' ἀνεγνωρίζετο μόνον τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα, θὰ παρέμενον δὲ διήθεν ἄθικτα τὰ δόγματα καὶ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τὸ κίνημα τῶν ἀποστατῶν Ἐπισκόπων μεγίστην, ὡς ἦτο ἐπόμενον, προὐκάλεσε ταραχὴν, ἐπειγόντως δ' ἐζητήθη ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς βοήθεια πρὸς πρόληψιν τελείου ἀφανισμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ. Ὁ Μελέτιος Πηγάς ἐσκέφθη νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ πράξῃ τοῦτο ἀπέστειλεν ὡς Πατριαρχικὸν Ἐξαρχον τὸν Κύριλλον Λούκαριν². Ἐκ τοῦ Πατριαρχείου ΚΠόλεως ἀπεστάλη ὁ ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος Παράσχης Καντακουζηνός³. Πρὸς τοῦτον κατ' ἀρχὰς ὁ Κύριλλος ἦλθεν εἰς ἀντίθεσιν τινα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἀνταλλαγισῶν ἐπιστολῶν⁴, ἀλλ' ὕστερον συνειργάσθη μετ' αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας.

1. E. L e g r a n d, Bibliographie hellénique (XVII siècle) IV 215. Πρβλ. *Μ. Γεδεών*, ἐνθ. ἀν. σ. 343,344.

2. Ὑπὸ τοῦ Λουκάρεως ἐδημοσιεύθησαν καὶ τὰ ἐξῆς συγγράμματα τοῦ Μελετίου «Κυρίου Μελετίου Ἀγιοτάτου Πάπα Ἀλεξανδρείας ὑπὲρ τῆς χριστιανῶν εὐσεβείας πρὸς Ἰουδαίους Ἀπολογία (ἑλληνιστὶ καὶ σλαβωνιστὶ) ἐν Λεοντοπόλει 1593», «Διάλογος Ὀρθόδοξος Χριστιανός, τοῦ Μακαριωτάτου καὶ Παναγιωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίου Μελετίου, εἰς τὴν τῶν σπουδαίων ἀφέλειαν, Ἐν Βυλίνῃ 1596, Ἰουλίου λα'».

3. *Α. Π. Κεραμέως*, Ἑλληνικὰ κείμενα χρησίμα τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ρωμανίας, σ. 417. *Χρυσστόμου Παπαδοπούλου*, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Σχέσεις Ὀρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν ἰστ', αἰῶνα, Ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 40 ἐξ. *Ἀθηναγόρα*, πρ. Παρραμυθίας καὶ Φιλιατῶν, ὁ σοφὸς Διδάσκαλος Νικηφόρος Παράσχης ὁ Καντακουζηνός, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1936.

4. *Μ. Γεδεών*, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες, σ. 66. Τοῦ αὐτοῦ: Κύριλλος Λούκαρις, ἐν Ἐπετηρίδι Κρητικῶν σπουδῶν, Α, 338-342. L e g r a n d, IV, 219. Ὁ Νικηφόρος κατ' ἐξοχὴν προσηγορεῖτο «Διδάσκαλος».

Πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ Κύριλλον Λούκαριν ἔγραψεν ὁ Μελέτιος «ἡμεῖς μὲν σε δεῦρο διενόηθημεν ἀποσπασσάσθαι, τοῦτο μὲν τῶν αὐτόθι κινδύνων ἀπαλλαγὴν τινα προμηθευόμενοι, τοῦτο δὲ καὶ τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ προμηθευόμενοι προστάτην, ἐπεὶ δὲ σφοδρότερον χειμάζεται ἢ κατὰ Σαυδομάτας Ἐκκλησίᾳ τῶν ὀρθόδοξων, ταῖς τοῦ Πάπα ἐπηρείαις, μένε κατὰ χώραν, μὴ φανῆς λιποτακτῶν καὶ μάλιστα συμβάν σε οὐ θεατὴν γεγονέναι μόνον τῶν κακῶν ἀγώνων τῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας, ἀλλὰ καὶ μέτοχον τῶν καμάτων καὶ ἀθλητῆν ἀρρενωπὸν καὶ τὸ φρόνημα καὶ τὸν ζήλον δεδειχότα... Μὴ ἀμέλει ταῖς τῶν κακῶν παραφυσίαις ἀντεπεξίεναι καὶ συμπαρατάσσεσθαι τοῦ δεινοῦ τούτου σάλου, ὃν ὁ διώκων τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀποστασίας ὁ πρῶτος, ἐγείρων διατελεῖ¹». Ὁ Λούκαρις εἰργάσθη κατ' ἀρχὰς ἐν Βίλνα ὡς διευθυντὴς Σχολῆς. Ἐκεῖ δ' ἐφρόντισε νὰ ἰδρυθῆ καὶ Τυπογραφεῖον πρὸς ἔκδοσιν συγγραμμάτων καὶ διαφώτισιν τῶν ὀρθόδοξων. Ἀρχομένου τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1596 ἔλαβεν ὁ Λούκαρις ἐπιστολὴν ἐκ Δούπνης, δι' ἧς ἔμαθε τὰς ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους ταραχὰς τῶν οὐνιτῶν², ἀπεφάσισε δὲ μετὰ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νικηφόρου νὰ συμμετάσχη τῆς ἐν Βρέστη (Brezc μεταξὺ Λιθουανίας καὶ Πολωνίας) Συνόδου. Αὕτη ὅμως διηρέθη εἰς δύο, τῶν οὐνιτῶν ἰδίαν συγκροτησάντων Σύνοδον ὑπὸ τὴν προεδρίαν λατίνου Ἀρχιεπισκόπου, κυρώσασαν τὴν οὐνίαν. Οἱ ὀρθόδοξοι συνῆλθον εἰς ἰδίαν Σύνοδον, ἣτις κατεδίκασε τὴν οὐνίαν καὶ τοὺς οὐνίτας. Τὰς ἀποφάσεις ὅμως τῆς Συνόδου τῶν οὐνιτῶν ἐκύρωσεν ὁ Βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Σιγισμούνδος, ἔκτοτε δὲ ἤρξατο δεινὸς διωγμὸς τῶν ὀρθόδοξων. Καὶ ὁ μὲν Κύριλλος Λούκαρις κατόρθωσε νὰ διαφύγῃ, ἀλλ' ὁ Νικηφόρος συλληφθεὶς, ὡς δῆθεν κατάσκοπος τῆς Τουρκίας, ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Μαριενβούργου, ἐτελεύτησε δ' ἐν αὐταῖς ἐξ ἀσιτίας, καίτοι ἀπεδείχθη ἀθῶος καὶ ὁμολογήθη ὡς τοιοῦτος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως Σιγισμούνδου, ἀπαντήσαντος εἰς σχετικὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ γ' (1595—1609). Κατὰ τὸν διωγμὸν ἐκεῖνον ἐναντίον τῶν ὀρθόδοξων πολλοὶ τῶν κληρικῶν ἐφρονεύθησαν, ἄλλοι ἐξωρίσθησαν, πλεῖστοι ἐκ φόβου ὑπετάγησαν ὑπὸ τὸν Πάπαν. Αἱ ἐνορίαι καὶ αἱ ἐπαρχίαι, οἱ ναοὶ καὶ τὰ Μοναστήρια μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν οὐνιτῶν, οὕτως ὥστε πρὸς στιγμὴν ἐφάνη καταργηθεῖσα ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν ταῖς χώραις

1. Ἑλλην. Φιλ. Σύλλογος Κπόλεως, Α, 48.

2. L e g r a n d, ἐνθ' ἀν. IV, 223—224.

ἐκείναις. Ἐκείνη ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς συνεκρατοῦντο τὰ ζώ-
 πυρα αὐτῆς, μάλιστα διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ καὶ Κυ-
 ρίλλου Λουκάρεως. Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς διὰ μακρῶν καὶ ἐπανελημμέ-
 νως ἔγραψε τοῖς ἐκεῖ ὀρθοδόξοις, ἐνισχύων αὐτοὺς καὶ συμβουλεύων
 τὰ δέοντα. Πρὸ πάντων δ' ἐνθέρμως συνέστησε τὴν ἴδρυσιν Σχολείων
 καὶ Τυπογραφείων, πρὸς μόρφωσιν μὲν τῶν ὀρθοδόξων παιδῶν, τὴν
 ἔκδοσιν δὲ καταλλήλων συγγραμμάτων. Αἱ συστάσεις αὗται τοῦ Μελε-
 τίου Πηγᾶ ἐτελεσφόρησαν ἐπαναληφθεῖσαι καὶ ὑποστηρικθῆσαι ὑπὸ
 τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, ὅστις καὶ μετὰ τ' ἀνωτέρω γεγονότα ἔμει-
 νεν ἐκεῖ, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς
 ὀρθοδοξίας¹. Μετὰ τ' ἀνωτέρω γεγονότα μετέβη εἰς Λβόβ (Λεοντόπολιν,
 Λεμπέργ) παρακληθεὶς ἵνα ἐργασθῆ ὡς διδάσκαλος, ἔγραψε δὲ ὁ Με-
 λέτιος Πηγᾶς πρὸς τὸν Γεδεῶν Λεοντοπόλεως «Περὶ δὲ τοῦ ἡμετέρου
 Κυρίλλου, ἐπειδὴ τοίνυν καταθύμιον παραμείναι πρὸς ὑμᾶς γράφομεν
 ἵνα μείνῃ. Φροντίσατε δὲ σπουδαστήριον συστήναι παρ' ὑμῖν καὶ τυ-
 πογραφίαν ἀσκεῖσθαι ὅπως ἀνοθεύτως παρ' ἡμῖν τὰ ἡμέτερα ἐκτυ-
 πῶνται»².

Οὕτως ἐνεργῶν ὁ Μελέτιος ἀπέκρουε συγχρόνως τὰς καθ' ἑαυτοῦ
 συκοφαντικὰς φήμας ὅτι ἠνώθη μετὰ τοῦ Πάπα Ρώμης. Ὁ Γαβριὴλ
 Λωροθεΐδης ἔγραψεν πρὸς τὸν Κύριλλον Λούκαριν, «Ἰστέον σοι ὅτι
 καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν οἱ κατὰ Λεόπολιν παπισταί, ἐν τῷ διδάσκειν
 αὐτούς, μνημονεύουσι τοῦ μακαρίου Μελετίου, ἀνακηρύττοντες αὐτὸν
 ἀναισχύντως, τάχα ἀναμφιβόλως ὑπαχθῆναι αὐτὸν τῷ τῆς Ρώμης πάπα
 καὶ ὄλα ἐπαινέσαι τὰ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν...»³ Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς
 διέψευδε τὰς κακὰς καὶ ψευδεῖς ταύτας φήμας, ἀλλὰ τὴν διάψευσιν
 καὶ τὴν διαμαρτυρίαν αὐτοῦ κατὰ τοιούτων φημῶν ἐξηκολούθουν πα-
 ριστώντες οἱ Ἰησουῖται ὡς πλαστογραφίαν τῶν Καλβινιστῶν, διὰ ρα-
 διουργιῶν ζητοῦντες νὰ κηλιδώσωσι τὴν τιμὴν τοῦ προμάχου τῆς ὀρθο-
 δοξίας. Ὁ Πατριάρχης ἐξηκολούθησεν ἀνενδότως καὶ μετὰ μεγά-
 λης τόλμης τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ μακρὰς ἐπιστέλλων ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς
 Ρώσους⁴. Ἐξ αὐτῶν καταφαίνεται ὅτι οἱ λατινοὶ θεολόγοι καὶ ἰδίως

1. *Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου*, Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευ-
 ματικοὶ χειρῶν τῆς Ρωσίας κατὰ τὸν 15. αἰῶνα, σ. 29 ἔξ. Σχέσεις Ὀρθο-
 δόξων καὶ Λατίνων, σ. 47 ἔξ.

2. *A. Π. Κερσεμέως*, ἐνθ' ἄν. σ. 416.

3. *Le grand*, IV, 228--229.

4. Τινὰς τούτων ἐξέδωκεν ὁ Κύριλλος Λούκαρις τῷ 1627 ἐν τῷ Τυπογρα-
 φεῖο τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπιγραφὴν «Τοῦ μακαριωτάτου

Ἰησουῖται ἐξετόξευον πικρὰς κατηγορίας κατὰ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων, ὡς ἀπολεσάντων τὴν Βασιλείαν, ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ὅτι οὐδὲ χριστιανοὶ εἰσιν, αἵτε «μὴ πειθόμενοι ὡς κεφαλῇ τῷ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης Πάπα», ὅτι δὲν ἔχουσιν Ἑκκλησίαν ἀλλὰ «διαβόλου συναγωγὴν»¹. Ὁ Μελέτιος Πηγάς ἐφοβεῖτο ἰδίως τοὺς ἐκ τῶν Ἰησουῖτῶν κινδύνους· «δέδδια τὰς μηχανὰς καὶ πανουργίας τῶν τῆς ἡμερας ἐπιφοιτώντων ἐν σχήματι προβάτων καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας πειρωμένων παρεκκλίνει τὰς τῶν ὀρθοδόξων διανοίας»². Πόσον δὲ προεχώρησαν οἱ Ἰησουῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς τὴν ὀρθόδοξον κοινωνίαν μαρτυροῦσιν αἱ ἑξῆς παρατηρήσεις τοῦ Πατριάρχου, «Παρασύρονται τῶν ἀκραιωτέρων αἱ ἀκοαί. Εἰς συνήθειαν λοιπὸν ἦλθον τῆς διειστραμμένης διδασκαλίας... Συνεκτρέφεται τὰ νήπια τῆς Ἑκκλησίας τοῖς ἐν λόγοις τῆς (ἴν' οὕτως εἴπωμεν ἡμεῖς) τῆς ἀπάτης· τί γὰρ καὶ ποιήσωσι; βαπτίσματα παρ' ἐκείνων, προπομπαὶ τῶν ἐξοδούντων (=ἀποθνησκόντων), ἐπισκέψεις τῶν ἀσθενούντων, παρακλήσεις τῶν λυπουμενων, βοήθειαι τῶν καταπονουμενων, ἀντιλήψεις παντοδαπαί, μυστηρίων κοινωναί, ἃ πάντα δι' ἐκείνων (=τῶν Ἰησουῖτῶν) ἐπιτελούμενα σύνδεσμος γίνεται τοῖς πολλοῖς τῆς πρὸς αὐτοὺς ὁμοιίας, ὥστε μικροῦ χρόνου παρελθόντος μηδὲ (εἰ γένοιτό τις ἄδεια) ἐλπίδα λοιπὸν εἶναι τοὺς ὑπὸ χρονίας ἀπάτης κατασχεθέντας πάλιν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἀνακληθῆναι». Οἱ Ἰησουῖται δὲν ἦσαν μόνον διδάσκαλοι, δὲν προσέτρεχον μόνον εἰς βοήθειαν καὶ παραμυθίαν τῶν πασχόντων, δὲν ἔδιδον μόνον χρήματα εἰς τοὺς ἀνάγκην ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ τὰ μυστήρια αὐτὰ ἐπετέλουν ὡς ἱερεῖς καὶ τοὺς πάντας πρὸς ἑαυτοὺς εἴλκυον.

Ταῦτα συνέβαινον οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς χώραις, εἰς ἃς εἰσῆχθη ὁ οὐνιτισμὸς, ἀλλὰ καὶ ἐν μέσῃ ΚΠόλει. ὥστε ἡ κατάστασις τῆς Ἑκκλησίας ἐφαίνετο λίαν δυσάρεστος, προπαρασκευάζουσα τὴν πλήρη τοῦ Παπισμοῦ ἐπικράτησιν. Γούτου ἕνεκα ὁ Μελέτιος Πηγάς διὰ μακρῶν κατ' αὐτοῦ ἀντεπεξήρχετο, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ἀναπτύσσων τὰ δόγματα τῆς Ἑκκλησίας τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἀποκρούων τὰς συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἴνα δὲ μὴ παρεξηγηθῇ ὡς ἀποκρούων κατ' ἀρχὴν πᾶσαν συνδιαλλαγὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως, ἔλεγεν

Πατὴρ ἡμῶν Μελετίου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας... Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἐν εἰδει ἐπιστολῶν».

1. Αὐτόθι σ. 6. 24. 26.

2. Αὐτόθι σ. 27.

«οὐ τοῖς Ἰταλοῖς ἢ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐσπερίων μεμφόμεθα τοῖς πάσαις ἀρετῶν ἰδέαις καὶ φιλανθρωπία κεκοσμημένοις, οἷς καὶ κράτος ἀήτητον καὶ ἀσπασιάστους ἀρχὰς καὶ διηνεκεῖς εὐημερίας εὐχόμεθα, πᾶσάν τε ἀγάπην καὶ δεξίωσιν πανταχοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐνδεικνύμεθα· μόνον δὲ τὸν τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης Ἀρχιερέα τῆς διχοστασίας βλέπομεν αἴτιον»¹. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἐκφράζουσι μεγάλην ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ὑποδεικνύουσαν τὴν αἰτίαν τοῦ ἀξιοθρηνήτου σχίσματος καὶ πάντων τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐκπηγασάντων κακῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Κύριλλος Λούκαρις εὐρίσκετο ἀγωνιζόμενος ἐν Ρωσίᾳ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας, ἔλαβεν ἐπιστολάς καὶ παρὰ τοῦ Ἱεροθέου Μονεμβασίας, δι' ἐνθέρμου φιλίας μετ' αὐτοῦ συνδεομένου. Ἐν τινι ἐπιστολῇ ἔγραψεν ὅτι ἐπληροφορήθη ὅτι ἀφέθη ἐλεύθερος ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Νικηφόρος, ἀλλ' ἢ εἶδησις δὲν ἦτο ἀκριβής². Σπουδαιότητα δὲ ὑπῆρξεν ἢ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἀλληλογραφία τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Γαβριὴλ Δωροθεΐδου ἐν Δούπηνη ἐργαζομένου καὶ ἐκεῖθεν πληροφοροῦντος τὸν Λούκαριν περὶ τῶν κινήσεων τῶν προπαγανδιστῶν καὶ τοῦ ἀρχιμ. Κυπριανοῦ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις καθίσταται γνωστὸν ὅτι ὁ Λούκαρις ἐν μέσῳ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ δὲν παρημέλει τὰς μελέτας. Διότι ἐξήτει συγγράμματα τοῦ ἱστορικοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Θωμᾶ Ἀκυϊνάτου, τὸ Ὅργανον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλα³.

Ὁ Κύριλλος Λούκαρις ἐπανέκαμψεν ἐκ Πολωνίας, πανταχοῦ δὲ ὅπου μετέβαιναν ἐκήρυττε τὸν θεῖον λόγον. Τῇ 6 Αὐγούστου 1598 ὠμίλησεν ἐν Καλλιπόλει εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου, τῇ δὲ 24 Δεκεμβρίου ἐν Κρήτῃ εὐρισκόμενος ἀπήγγειλεν ὁμιλίαν εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίνην⁴. Τῷ 1599 ὡς «Μέγας Ἀρχιμανδρίτης καὶ Ἐξαρχος» ἀπεστάλη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἵνα κομίση ἀπαντητικὰ γράμματα εἰς τὸν Σιγισμοῦνδον γ' (1587—1632) προτείναντος τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, παρηγγέλθη δὲ ὅπως διέλθῃ

1. Αὐτόθι σ. 28.

2. *Μ. Γεδεών*, Πατριαρχικαὶ ἐφημερίδες, σ. 68—70. Αἱ ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν πρὸ τοῦ 1593, *Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου*, Πότε ἐγράφησαν αἱ πρὸς Κύριλλον Λούκαριν ἐπιστολαὶ παρὰ Ἱεροθέου Μονεμβασίας; «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» Ἀλεξανδρείας, ΙΕ, 1916, σ. 70—72.

3. Legrand, IV, 217—229.

4. Κωδ. Βιβλιοθήκης Ἁγιοταφ. Μετοχίου ΚΠόλεω, 408, σ. 44.49 Πρβλ. *Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου*, Κυρίλλου Λουκάρεως, Πίναξ ὁμιλιῶν καὶ ἐκθέσεως πίστεως, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1913, σ. 11.

τῆς Κρήτης καὶ τῆς Χίου πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν λατίνων. Ὁ Μελέτιος ἀπήντησεν εἰς τὸν Σιγισμοῦνδον ὅτι ἀναγνωρίζει τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης ὡς ἔχοντα τοιαύτην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσιν ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἐπίσκοποι, συνυποδείξας μετὰ λεπτότητος τὰς ἀδικίας αἰτινας διεπράττοντο ἐν Πολωνίᾳ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων¹.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἀποθανόντος τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως Ἱερεμίου β' (1595) ἐζητήθη ὁ Μελέτιος Πηγάς ἐπιμόνως ὡς διάδοχος αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μελέτιος δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλίπη τὸ ποιμνιον αὐτοῦ. Ἐκλεγέντος δὲ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης Γαβριὴλ α' περὶ τὸ τέλος Μαρτίου 1596 συνεχάρη αὐτὸν θερμότερα καὶ συνέστησε νὰ ἐγκεντρίσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ «πεπαιδευμένας ψυχὰς τῷ θείῳ στοιχοῦσας φόβῳ καὶ πνεύματι», νὰ καταρτίσῃ καλοὺς ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ φροντίσῃ γενικῶς περὶ τῶν ὀρθοδόξων «μὴ μόνον τῶν πέλας καὶ ἐν χερσίν, ἀλλὰ καὶ τῶν πόρρω», ἐννοῶν τοὺς ὀρθοδόξους. Ἀλλ' ὁ πεπαιδευμένος καὶ καλοκάγαθος Γαβριὴλ εὐρέθη πρὸ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν, ἀπέθανε δὲ βίαιον θάνατον περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1596. Ἐξελέγη μετὰ τοῦτο Πατριάρχης ὁ ἀπὸ Ἀθηνῶν Θεοφάνης Καρύκης, ἀλλὰ μετὰ δύο μῆνας ἀπέθανε καὶ οὗτος. Τότε δὲ ὁ Μελέτιος Πηγάς ἐδέχθη ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ὡς «Ἐπιτηρητῆς» (26 Μαρτίου 1597) ἐλπίζων νὰ πείσῃ τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον ἢ τὸν Μάξιμον Μαργούνιον ὅπως δεχθῶσι τὸ Πατριαρχικὸν ἀξίωμα. Ἀμφότεροι ὁμως ἠρνήθησαν, ἔμεινε δὲ ὁ Μελέτιος Πηγάς ὡς «Ἐπιτηρητῆς» διοικῶν τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ΚΠόλεως μέχρι τοῦ Μαρτίου τοῦ 1598. Περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Λούκαρις ἐκδούς ἐν Βίλνᾳ σύγγραμμα τοῦ Μελετίου Πηγά ἐσημείωσεν ἐν τῷ Προλόγῳ «τοῖς αὐτοῦ κανόσι καὶ προστάγμασιν...οὐ μόνον Αἴγυπτος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Θράκη καὶ ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ὑπέκειν ἐτοιμός ἐστι καὶ δείκνυται».

Ἐν τῇ λαμπρᾷ τοῦ Μελετίου Πηγά, ὡς «Ἐπιτηρητοῦ» τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, δράσει, ἦν εἶχεν ὁ Κύριλλος Λούκαρις ὡς ὑπόδειγμα, ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει ἢ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Προτεστάντας, ὧν πολλοὺς ἐγνώρισεν ὁ Μελέτιος ἐν ΚΠόλει. Εἶναι δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην προφανῆς ἡ σημαντικὴ ἐπιρροὴ τῆς Ἀγγλίας ἐν ΚΠόλει. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1581 συνήφθησαν αἱ πρῶται μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας ἐμπορικαὶ σχέσεις, πρῶτος δὲ Πρεσβευτῆς τῆς Ἀγγλίας

1. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων κατὰ τὸν 1στ' αἰῶνα, σ. 52, 53.

διωρίσθη ἐν ΚΠόλει ὁ Γουλιέλμος Γάρμπερ, ὃν τῷ 1587 ἀντικατέστησεν ὁ Ἐδουάρδος Μπουρτόν, συνάψας τὴν πρώτην συνθήκην μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας. Εἶνε δὲ γνωσταὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῆς Βασιλείσης Ἐλισάβετ (1558—1603) πρὸς τὴν Τουρκίαν ἐπὶ Σουλτάνου Μουράτ γ' (1574—1595). Ἐν ταῖς πρὸς τὸν Σουλτᾶνον ἐπιστολαῖς αὐτῆς ἡ Ἐλισάβετ ἐκάλει ἑαυτὴν «ἀήτητον καὶ ἰσχυρὸν προστάτιδα τῆς ἀληθοῦς πίστεως κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν», ὅφ' οὐς ἐνόει τοὺς λατίνους, ὁ δὲ Σουλτᾶνος ἐτιλοφόρει αὐτὴν «τετιμημένην ἀπὸ τοῦ Θεοῦ κυρίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως»¹. Οἱ Ἄγγλοι ὑπελάμβανον ὅτι ἠδύνατο νὰ συμπράξωσι μετὰ τῶν Τούρκων ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ τῶν λατίνων, ὡς κοινῶν ἐχθρῶν. Ἄλλ' ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόκῃς ἀπόψεως οἱ Τούρκοι εἶχον τοιαύτας ἄλλοκότους περὶ τῶν Ἄγγλων ἐντυπώσεις, ὥστε ὁ Μ. Βεζύρης (ἀπὸ τοῦ 1580) Ἄλβανὸς Σινὰν ἔλεγεν «ἵνα γίνῃ ὁ Ἄγγλος ἀληθῆς Μουσουλμάνος ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑψώσῃ τὸν δάκτυλον πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ν' ἀπαγγείλῃ τὸ «ἔσχεδ», ἦτοι τὸν τύπον τῆς ὁμολογίας τοῦ Ἰσλάμ²». Μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς ἐπιρροῆς ἐν ΚΠόλει ἤρξατο καὶ ἡ Ὀλλανδικὴ ἐπιρροή, ἡ δὲ ἀντιπάθεια τῶν Ἄγγλων καὶ Ὀλλανδῶν πρὸς τοὺς λατίνους προὐκάλεσε τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ἐδουάρδος Μπουρτόν θερμῶς ὑποστηρίξας τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν παντὶ ζητήματι κατὰ τῶν λατίνων, ἰδίως ἐν Μολδοβλαχίᾳ³, ὑπῆρξε προσωπικὸς φίλος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου Πηγᾶ. Πρὸς τοῦτον συνέστησεν ὁ Μπουρτόν τὸν Γεώργιον Dousa (κυρίως Does, ὅπερ ἐξελατινίσθη Dousa), διηγηθέντα τὴν ἐν Ἀνατολῇ περιοδείαν του ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα. Εἰδικῶς γράφων ὁ Dousa περὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, μεθ' οὗ στενῶς συνεδέθη. πληροφορεῖ ὅτι καθ' ἐκάστην συνδιελέγετο μετ' αὐτοῦ, ὄντος τότε «Ἐπιτηρητοῦ» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ περὶ διαφόρων ζητημάτων. Ἐπαινεῖ τὴν παιδείαν αὐτοῦ καὶ τὴν εὐ-

1. Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, Gotha 1855, III, 476. Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman, VIII, 395—400. A. Pichler, Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident, I, 507.

2. Hammer, ἐνθ' ἀν. VII, 252.

3. Malishevsky, Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς καὶ ἡ συμμετοχὴ αὐτοῦ ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, (ρωσ.) Κίεβον, 1872, I, 586—626. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Αἱ Ἐκκλησίαι Σερβίας καὶ Ρουμανίας, Ἱεροσολῆμ 1923 α. 76.

σέβειαν, τὸν ποιμαντικὸν ζῆλον καὶ τὴν εὐγλωττίαν. Ἔνεκα θανάτου τοῦ πρεσβυτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ ἠναγκάσθη ὁ Dousa ν' ἀπέλθῃ ἐγκαίρως ἐκ ΚΠόλεως, ζητήσας τὰς εὐχὰς τοῦ Μελετίου καὶ λαβὼν ὡς δῶρον σύγγραμμά τι πρὸς ἔκδοσιν («Ἄκτουάριον»), πρὸς δὲ καὶ παραμυθητικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰωάννην ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ 23 Ὀκτωβρίου 1597 γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ. Ἐν αὐτῇ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὁ Μελέτιος περιέγραψε καὶ τὰς ἑαυτοῦ θλίψεις καὶ δοκιμασίας, ἔνεκα τῶν κατὰ τῆς ὀρθοδόξιας διωγμῶν τῶν λατίνων, ἐπαινῶν τὸν προστατεύοντα τοὺς ὀρθοδόξους Ἄγγλον Πρεσβευτὴν. Τῇ 25 Νοεμβρίου ἀπῆλθε ὁ Dousa εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Λούγδουνον (Leyden), περιγράφας τὴν περιοδείαν αὐτοῦ ἐν ἐπιστολῇ, ὡς εἶπομεν, πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, κατηγορητὴ ἀπὸ 1 Νοεμβρίου 1598, ἣν ἐδημοσίευσεν τῷ 1600, μετὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου¹. Τούτου δὲ ὑπεραπολογήθη κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν σάντων αὐτοῦ, ὡς ὑποταγέντος δῆθεν τῷ Πάπα, ἐξ ἀφορμῆς σχετικοῦ κινήματος τῶν Κοπτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔγραψαν οἱ Ἰησουῖται κατ' αὐτοῦ, ἀντεπεξῆλθε πάλιν ὑπὲρ τοῦ Μελετίου. Ὑπὲρ τούτου ἔγραψαν καὶ ἕτεροι προτεστάνται θεολόγοι, ὡς ὁ De Του († 1617) καὶ ὁ Ἰωσήφ Σκαλίγερος († 1609), λέγων περὶ τοῦ Μελετίου ὅτι ἦτο «vir optimus, doctissimus, omni laude dignissimus, nunquam satis laudatus»².

Ἀξιοσημείωτον ὅτι τὸ σπουδαιότερον ζήτημα, ὅπερ συνεζήτησαν οἱ προτεστάνται μετὰ τοῦ Μελετίου, ἦτο τὸ τῆς θείας Εὐχαριστίας. Περὶ αὐτῆς συνδιελέγετο μετὰ τοῦ Ἐδουάρδου Μπουρτόν, πρὸς ὃν καὶ σχετικὴν ἐπιστολὴν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1594 εἶχε γράψει³, ὑποστηρίζων τὴν «μετουσίωσιν». Ὡσαύτως τῷ 1598 ἔγραψεν ἐπιστολιμαῖον πόνημα περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀποσταλὲν πρὸς τὸν Κυριακὸν Φωτεινόν, Καθηγητὴν τῆς ἐν Ἰγγολστάνδῃ Ἀκαδημίας, ζητήσαντα αὐτό, ἔνεκα τοῦ σφοδροῦ τότε ἀγῶνος μεταξὺ Λατίνων καὶ Προτεστάντων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου⁴.

1. G e o r g i i D o u s a, De itinere suo Constantinopolitano, Epistola ... Ludguno Batavorum 1600. M a l i s c h e w s k y, ἔνθ' ἀν. II, 153, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μελετίου πρὸς τὸν Δούξαν Ἰωάννην, λατινιστὶ ἀπὸ 23 8βρίου 1596. Αὐτόθι II, 158, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Δούξαν Γεώργιον ἀπὸ 1 Νοεμβρίου 1597. Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ ἀρχidiaκόνου Μελετίου Πηγᾶ Μαξίμου πρὸς τὸν Γεώργιον Δούξαν ἐν Σπ. Λάμπρου Νέφ Ἑλληνομνήμονι IB' 1915 σ. 391 ἐξ·

2. J o s e p h i S c a l i g e r i, Epistolae, Lodguni Batavorum 1627, σ. 381. M a l i s c h e v s k y, ἔνθ' ἀν. I 554.

3. M a l i s c h e w s k y ἔνθ' ἀν. I, 597.

4. Ἐξεδόθη ὑπὸ R e n a u d o t, Gennadii Patr. Constantinopolitani

Μετὰ διετίαν, πρὸς τε τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, οἷος ἦτο τότε ὁ Ματθαῖος β' (1598—1602 τὸ β') καὶ πρὸς τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, ἀπελθόντια ἤδη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀπετάθησαν οἱ ἐν Πολωνίᾳ Προτεστάνται, ζητοῦντες τὴν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔνωσιν. Τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κινήματος αὐτῶν ἔσχεν ὁ Κωνσταντῖνος-Βασίλειος Δουξ Ὁστρογ-Κιέβου, ἔνθερος τῆς ὀρθοδοξίας προστάτης ἐν Πολωνίᾳ, ὅπου ἐνηργεῖτο τότε δραστηρίως ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν ὁ διὰ τοῦ οὐνιτισμοῦ προσηλυτισμὸς τῶν ὀρθοδόξων. Τῇ 24 Μαΐου 1599 συνεκάλεσεν ὁ Δουξ εἰς σύσκεψιν τοὺς διαπρεπεστέρους τῶν ἐν Πολωνίᾳ Προτεστάντων μετὰ τῶν ὀρθοδόξων κληρικῶν. Ἐκ τῆς προκαταρκτικῆς δ' ἐκείνης συσκέψεως ἀπεδείχθη κατ' ἀρχὴν ὅτι εἶνε δυνατὴ ἡ ἔνωσις τῶν Προτεστάντων μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων, ὅθεν ἐν εὐρυτέρᾳ συνελεύσει τῆς 27 Μαΐου ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἡ ἔνωσις, ἀλλὰ τῇ προηγουμένῃ ἐγκρίσει τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς τοῦτο τῇ 6 Ἰουνίου 1599 ἔγραψαν οἱ Προτεστάνται ἐπιστολὴν πρὸς τε τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καὶ πρὸς τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, πρὸς ὃν ἐκτὸς τοῦ ἐπισήμου ἔγραψαν καὶ ἰδιαιτέρα γράμματα¹. Τῇ 8 Δεκεμβρίου 1600 ἀπαντήσας διὰ τοῦ καὶ αὐθις εἰς Πολωνίαν ἀποσταλέντος ὡς Ἐξάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως ὁ Μελέτιος Πηγᾶς πρὸς τὸν Μαρτίνον Μπρονέβσκην ἐξέφραξε, παρὰ τὴν διαφορὰν τῆς πίστεως, πατρικὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην καὶ ἐλπίδα ἐνώσεως. Ἡ ἔνωσις εἶνε ποθητὴ καὶ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους, ἔλεγεν, ἀλλὰ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν καὶ τῇ τῶν Προτεστάντων ὑπάρχουσιν οὐσιώδεις διαφοραί, ἔδει δὲ ν' ἀποδεχθῶσιν οἱ Προτεστάνται τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, πρὸς ἐπιτευξιν δὲ τῆς ἐνώσεως μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ Προτεστάντων δύνανται νὰ ὑπάρχωσι φιλικαὶ σχέσεις. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἔγραψεν ὁ Μελέτιος τῇ 9 Δεκεμβρίου 1600 καὶ πρὸς τὸν Συμεὼν Θεόφιλον Τουρνόβσκην, ἀπαντήσας εἰς ἰδιαιτέραν αὐτοῦ ἐπιστολὴν καὶ προσθέσας ὅτι ἔδωκε τὰς ἀναγκαίας ὀδηγίας πρὸς τὸν ἐν Πολωνίᾳ Ἐξαρχον αὐτοῦ Κύριλλον Λούκαριν².

Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ὁ Μελέτιος Πηγᾶς δὲν ἔπαυσε παν-

De Sacramento Eucharistiae, Meletii Aldxandrini opuscula, Paris 1709.

1. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Διαμαρτυρομένων ἀπὸ Ἱερεμίου μέχρι Κυρίλλου Λουκάρεως, σ. 62 ἔξ.

2. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου* (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσίας κατὰ τὸν ἑξ' αἰῶνα, σ. 29 ἔξ. Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν ἑα' αἰῶνα, σ. 45 ἔξ.

ταχοῦ ὅπου ἠδύνατο καταπολεμῶν τὴν λατινικὴν προπαγάνδα, πλείστας καὶ μακρὰς ἀπευθύνας ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους τῆς Χίου καὶ τῆς Κρήτης καὶ ἄλλων μερῶν. Ὁ Λούκαρις ἦτο ἐνήμερος τῶν ἐνεργειῶν τούτων τοῦ Μελετίου Πηγᾶ συμμεριζόμενος τὰ φρονήματα αὐτοῦ κατὰ τῶν Προπαγανδιστῶν.

Οὐχ ἦττον ὁ Ἰησοῦίτης Πέτρος Σκάργας παρουσίασεν ἐπιστολὴν τοῦ Λουκάρεως ἀπὸ 24 Ἰανουαρίου 1601 πρὸς τὸν λατίνον Ἐπίσκοπον Λεοντοπόλεως Δημήτριον Solícovski ὑπὸ τύπον ἑμολογίας πίστεως εἰς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς διηγεῖται τὰ τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Ρωσίαν ὡς Ἐξάρχου τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, καθ' ἣν ἐποχὴν μεγάλαι ἀνωμαλῖαι ὑπῆρχον ἐν Βλαχίᾳ, Μολδαυίᾳ καὶ Τρανσυλβανίᾳ. Ἐνεκα τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιδώσῃ προσωπικῶς τὰ παρὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας γράμματα πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας, ἀλλὰ διεβίβασεν αὐτὰ διὰ τοῦ Βοεβόδα Κιέβου. Τὰ πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Λεοντοπόλεως Ἰωάννην Δημήτριον Σαλικόβσκην καὶ ἄλλους γράμματα ἐπέδωκε, μέλλον δὲ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια καταλείπει τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν συμπαθήσαντα αὐτὸν εἰρημένον Ἀρχιεπίσκοπον. Δηλοῖ λοιπὸν ὅτι ἡ ἀποστολὴ του ὠφείλετο εἰς τὰς πρὸς τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς τῶν ὀρθοδόξων ρώσων αἰτήσεις, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ εἰς τὴν ἐντολὴν ὅπως κομίσῃ ἀπαντητικὰ γράμματα τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν βασιλέα Σιγισμουῦνδον καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἐν Βίλνα συνδέσμου τῶν «Εὐαγγελικῶν», γράψαντας πρὸς τοὺς Πατριάρχας καὶ ζητήσαντας τὴν ἔνωσιν, καθ' ὃν τρόπον ἐπὶ Ἰερεμίου β' εἶχον πράξει καὶ οἱ Βυρτεμβέργιοι Γερμανοί, ἀποτυχόντες. Ἐννοήσας ὅμως, λέγει ὁ Λούκαρις, ὅτι δὲν θὰ ἔπραττεν εὐχάριστόν τι εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας καὶ τοὺς λατίνους, δὲν ἐπέδωκε τὰ πρὸς τοὺς προτεστάντας γράμματα. Ἀπέφυγε μάλιστα οἰανδήποτε σχέσιν καὶ ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτούς, παρὰ τὰς ἀντιθέτους συστάσεις παρὰ διαφόρων. Διότι καλῶς γινώσκει, καὶ οἱ Πατριάρχαι τοῦτο βλέπουσιν, ὅτι οἱ προτεστάνται εἰσάγουσιν ὄλεθρον καὶ προξενοῦσιν ἀνωμαλίαν εἰς διαφόρους χώρας καὶ διδάσκουσιν ἀρχὰς ἀνατρεπτικὰς τῶν καλῶν ἡθῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῆς καλῆς καταστάσεως τοῦ κράτους τῆς Πολωνίας ἐξαρτᾶται ἡ εὐδαιμονία ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου καὶ πάντων τῶν ἀκολουθούντων τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, εὔχεται μετὰ τῶν Πατριαρχῶν καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὅπως διαμένῃ ἐν εἰρήνῃ. Καίτοι οἱ αἰρετικοὶ τῆς Δύσεως

ἐκ φθόνου πρὸς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἔδραν τοῦ Ἁπ. Πέτρου ἀπειραθήσαν νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, οὐδαμῶς ἐγένοντο δεκτοί, διότι ἔχουσι πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους τοιαῦτα μόνον κοινὰ σημεῖα, ἅτινα ἔχουσι καὶ οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Μουσουλμάνοι (οἶον πίστις εἰς ἓνα Θεόν, ποιητὴν τοῦ κόσμου καὶ προνοητὴν, τιμωρὸν τῶν κακῶν καὶ βραβευτὴν τῶν ἐναρέτων κτλ.), διαφέρουσιν ὅμως ἐν τοῖς οὐσιώδεσι σημείοις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἡμεῖς οἱ ὀρθοδόξοι, ἔξακολουθεῖ ὁ Λούκαρις, δὲν ἀποστρεφόμεθα τὴν ἔδραν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ἀλλὰ σεβόμεθα καὶ τιμῶμεν αὐτήν. Μετὰ τῶν λατίνων ἔχομεν μίαν πίστιν, ἐν βάπτισμα εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, τὰ αὐτὰ ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα, τὰς αὐτὰς παραδόσεις, τὰ αὐτὰ Μυστήρια, τὰς αὐτὰς εὐχὰς, τὰ αὐτὰ ἱερὰ βιβλία, τὴν αὐτὴν τιμὴν πρὸς τοὺς ἁγίους Πατέρας τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας. Οὐδὲν κοινὸν μετὰ τῶν αἰρετικῶν. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, καὶ τοιαύτη εἶναι δυσχερής, διότι ἡ μὲν εὐρίσκεται κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἑτεροθρήσκων, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν μεριμνῶσι περὶ τῆς ὀρθοδοξικῆς ἐνώσεως. Μόνον διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἡθικῆς ἀνορθώσεως τῆς ζωῆς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἔνωσις. Καταλείπων δὲ ὁ Λούκαρις τὴν Πολωνίαν λέγει ὅτι εἰργάσθη μόνον ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν ποθούτων αὐτήν. Θὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐργαζόμενος καὶ θὰ ἐξυψηρετήσῃ τὸ Πολωνικὸν Κράτος. Καταλήγει δὲ τὴν ἐπιστολὴν διὰ τῶν ἑξῆς : «Τὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἔξομολόγησίν μου ταύτην τῆς καρδίας μου καταλείπω πρὸς σέ, ἐκλαμπρότατε καὶ ἀξιοσέβαστε Ἐπίσκοπε Λεοντοπόλεως, γνωρίζων τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην καὶ συμπάθειάν σου. Εὐαρεστηθεῖτε ὅπως κατὰ τὴν ὑμετέραν κρίσιν χρησιμοποίησθε τὸ ἔγγραφον τοῦτο χάριν τῆς καλῆς ἀναμνήσεώς μου ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ καὶ πρὸς παραμυθίαν τῶν ἐχόντων ταύτης ἀνάγκην»¹.

1. T. H. Smith, *Collectanea de Cyrillo Lucaris, Patriarcha Constantinopolitano*, Narratio de vita Cyrillo Lucari, σ. 80. Fragmentum vitae Cyrillo Lucari, σ. 80. J. J. Malischevsky, Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς (ρωσ.) Κίεβον 1872, II, 141—148. G. Hofmann, *Patriarch Kyrillos Lucaris und die Römische Kirche*, (*Orientalia Christiana*, XV, 1) Roma 1929, σ. 15.16. J. Michalcescu, *Die Bekenntnisse un die wichtigsten Glaubenszeugnisse der gr.—orientalischen Kirche*, Leipzig 1904, σ. 263. Pichler, *Geschichte des Protestantismus in der Orient. Kirche oder der Patriarch Kyrillos Lucaris und seine Zeit*,

Ὁ δημοσιεύσας τὴν ἐπιστολὴν μετὰ τινὰ ἔτη (1618) Πέτρος Σκάργας ἰσχυρίσθη ὅτι τὸ πρωτότυπον αὐτῆς ἐφυλλάσσετο ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Λεοντοπόλεως, ἀλλὰ κἄν ἔτι δὲν ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ Λούκαρις ἐπικαλούμενος μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐδήλωσεν ὅτι οὐδέποτε ἔγραψε τοιαύτην ἐπιστολὴν καὶ ὅτι ἐθεώρει αὐτὴν πλαστογραφίαν τῶν Ἰησουϊτῶν¹, εὐκόλον θὰ ἦτο νὰ κατανοηθῆ ὅτι περὶ τοιοῦτου πλαστοῦ κειμένου πρόκειται. Διότι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἀντιβαίνει πρὸς ὅ,τι μέχρι τοῦδε ὁ Λούκαρις ἔπραξε, πρὸς ὅ,τι ἐφρόνει ἀποδεχόμενος προφανῶς τὰς περὶ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας γνώμας τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, οὐτινος τὰς ἐπιστολάς καὶ συγγραφὰς ἐδημοσίευσεν, ἀλλὰ διδασκούσας περὶ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἀντιβαίνει δὲ καὶ πρὸς τοὺς κρατεροὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῆς οὐνίας. Ὅθεν λίαν εὐλόγως δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὡς τὴν πρώτην ψευδολοικάρειον ὁμολογίαν².

Τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε δρᾶσιν τοῦ Λουκάρεως, ἀλλὰ παταγωδῶς διεψεύσθη καὶ ὑπὸ τῆς ἐφεξῆς δράσεως αὐτοῦ. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 1601 ἀπελθὼν ὁ Λούκαρις ἐκ Πολωνίας μετέβη εἰς Μολδοβλαχίαν, ἵνα καὶ ἐκεῖ στηρίξῃ τὴν ὀρθοδοξίαν, διότι κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐποχὴν ἐγίνοντο σοβαραὶ ἀπόπειραι τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἐπικράτησιν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, προὐκλήθησαν δὲ ἐκ τῶν ἀποπειρῶν ἐκείνων μεγάλα ἀνωμαλία καὶ ἐμφύλιοι σπαραγμοί. Ἐδέησε δέ, ὡς εἶδομεν, νὰ ἐπεμβῆ ἐν ΚΠόλει καὶ ὁ Ἄγγλος Πρεσβευτὴς ἐνισχύων τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον κατὰ τῆς Προπαγάνδας. Δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν λεπτομέρειαι περὶ τῆς τότε σπουδαιότητος δράσεως τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως ἐν Μολδοβλαχίᾳ. Γινώσκομεν μόνον ὅτι τῇ 1 Μαρτίου 1601 ὠμίλησεν ἐν Ἰασιῶφ κατὰ τὴν κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας, τῇ 15 Μαρτίου, κατὰ τὴν τρίτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν, καὶ τῇ 18 Ἀπριλίου, κατὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ³.

München 1862, σ. 905 A. Prolegomena Theologia, diplomatica orthodoxa ad lumen catholicae doctrinae examinata et discussa. tom. I. Prolegomena, Florentiae 1911, σ. 467. 8 σημ.

1. Th. Smith, Collectanea, σ. 79.

2. Οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Ph. Meyer (ἐνθ' ἀν. PRE³ XI, 685) φρονεῖ ὅτι ὁ Λούκαρις ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν διότι διετέλει εἰσέτι ὑπὸ τὰς φιλολατινικὰς ἐπιδράσεις τοῦ Μαξίμου Μαργουίνου, διότι, κἄν ἔτι ὁ Λούκαρις κατὰ τὸν χρόνον τῶν σπουδῶν αὐτοῦ διετέλεσεν ὑπὸ τοιαύτας ἐπιδράσεις, ἦδη ὑπὸ τὸν Μελέτιον Πηγᾶν διεξήγαγεν ὀγῶνα ἀντιλατινικόν.

3. Κωδ. Ἀγιοταφειτικοῦ Μετοχίου 408, σ. 73. 58. 81. 84. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Κυρίλλου Λουκάρεως Πίναξ ὁμιλιῶν σ. 11.

Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ἀπέβλεπε πρὸς τὸν Κύριλλον Λούκαριν ὡς πρὸς τὸν μέλλοντα διάδοχον αὐτοῦ. Ἦδη τῷ 1594 ἐπιστελλῶν αὐτῷ ἔλεγεν «ἦς (Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας) καὶ σὺ μέλλον σὺν Θεῷ ἀντιλαβέσθαι, μὴ βραδύνης ἐπὶ ξένης», «ὁ θρόνος οὐ τῶν σῶν ζητεῖ τι, ἀλλὰ σέ»¹. Ὅθεν σοβαρῶς ἀσθενήσας ἐπειγόντως ἔγραψεν εἰς αὐτὸν νὰ μεταβῆ εἰς Αἴγυπτον ὅπως ὑποβάλλῃ εἰς αὐτὸν τὰς τελευταίας ὑποθήκας καὶ ἀναγορεύσῃ διάδοχον : «Τέκνον Κύριλλε, ἔγραφε πρὸς αὐτόν, ἐγὼ ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου γενόμενος καὶ καμάτοις καὶ πόνοις καὶ κινδύνοις καὶ φροντίσι καὶ τηκεδόσιν ἀντλούμενος, θνήσκω πάνυ ἡδέως, τέλος ταῖς ἐμαῖς θέμενος ἀμαρτίαις καὶ τῇ καματώδει βιοτῆ. Ἐν δὲ συνεισφέρω, τὸν πολύτιμον θησαυρὸν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως... Τοῦτό σοι παραινῶ, ἀγωνίζου τὴν πίστιν τηρῆσαι. Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία πρώτη μετέσχε, πρώτη μετέδωκε τοῦ θείου φωτός· ταύτης ἡμᾶς παῖδας εἶναι ἠθέλησεν ὁ Θεός· ταύτης οἱ Πατέρες τὰ δόγματα κυρώσαντες παραδεδώκασι. Μὴ ἀποστατήσωμεν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Θεοῦ. Πιστόν σε ἔγνω· ἡ δὲ πρὸς σὲ ἀγάπη ταῦτά σοι παραγγεῖλαι καὶ περιττῶς ἴσως κατέπεισεν»².

Μεταβὰς εἰς Αἴγυπτον, ἐπρόφθασεν ἐν τοῖς ζῶσι τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, οὗτινος ἤκουσε τὰς πατρικὰς ὑποθήκας. Δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ, ἦτοι τῇ 13 Σεπτεμβρίου 1601, ὁ Πάπας καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς, ἄγων μόλις τὸ 52ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, μετὰ μεγάλην καὶ ἐπωφελεστάτην διὰ τὴν καθόλου Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν δρασίμω, ἐτελεύτησε τὸν βίον³. Ἀμα τῷ θανάτῳ αὐτοῦ⁴ ἀνεδείχθη Πάπας καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ὁ Κύριλλος Λούκαρις, τὸ 29ον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων, ἀλλ' ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ἀναπτύξας μεγάλην δρασίμω⁵. Ἐξ αὐτῆς δὲ ἤδη εἶχε καταστῆ πασίγνωστος οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἑτεροδόξων λατίνων, καθ' ὧν εἶχεν ἀντεπεξέλθει, ἀμυνόμενος τῆς ὀρθοδοξίας.

1. L e g r a n d, IV, 215.

2. **A. Νινολάκη**, Μελέτιος Πηγᾶς, σ. 165. **K. Σάθα**, Νεοελλ. Φιλολ., Ἀθῆναι, 1868 σ. 209.

3. **Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου**, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, σ. 612-668.

4. Οὐχὶ τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1602, ὡς ἐσημείωσεν ὁ A. v. G u t s c h m i t, Verzeichniss der Patriarchen von Alexandrien, ἐν Kleine Schriften, II, σ. 492.

5. Αἱ πληροφορίες τοῦ Ἀλλαιτίου (De perpetua consensione σ. 1073-74, P i c h l e r. ἐνθ' ἀν. σ. 67) καὶ ἄλλων, καθ' ἃς ὁ Λούκαρις κατέλαβε τὸν θρό-

Ἡ πρώτη δράσις ὡς Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Δυστυχῶς στερούμεθα εἰδήσεων περὶ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ. Φαίνεται διὰ τὴν ἀποκαταστάσει αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον συνεκρότησεν ἐν Καίρῳ τοπικὴν Σύνοδον, ἐν ἣ κατεδίκασε τοὺς Λατίνους. Τούτων οἱ Ἱεραπόστολοι κατώρθωσαν νὰ προσεταιρισθῶσι τοὺς Μονοφυσίτας Κόπτας, ἵνα καταστρέψωσι τὸ ὀρθόδοξον Πατριαρχεῖον. Ὁ Λούκαρις ἐθεώρησε καλὸν νὰ προβῆ εἰς ἐπίσημον αὐτῶν καταδίκην¹. Ἐκ τῶν σωζομένων ὁμιλιῶν γνωρίζομεν ὅτι τῇ 23 Ἀπριλίου 1603 ἀπήγγειλεν ὁμιλίαν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ τῇ 6 Αὐγούστου 1604 εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρα. Ὡμίλησεν ὡσαύτως τῇ 23 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατὰ τὴν πρὸ τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων Κυριακῇ². Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1605 εὗρισκετο ἐν Κύπρῳ, σώζονται δὲ πέντε ὁμιλῖαι, ὧν ἡ πρώτη ἀπηγγέλθη τῇ 25 Ἰανουαρίου 1605 ἐν Κυρῆνῃ, ἡ δὲ τελευταία τῇ 18 Ἀπριλίου 1606 ἐν Λευκωσίᾳ, τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μ. Παρασκευῆς. Εἰς Κύπρον μετέβη προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἵνα βοηθήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου ταρασσομένην ἔτι. Μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθανασίου, ὀριστικῶς γενομένην τῷ 1600 ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ματθαίου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν Συνόδου, ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος ὁ Βενιαμὴν (1600—1604), ἄνθρωπος πεφωτισμένος καὶ ἱκανώτατος, μεριμνήσας καὶ ὑπὲρ τῆς ἐν Κύπρῳ ἰδρύσεως Σχολείων³. Ὁ καθηρημένος ὁμοῦς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατεδῶξαν τὸν Βενιαμὴν καὶ ἐξηνάγκασαν αὐτὸν νὰ φύγῃ ἐκ Κύπρου.

νον διὰ χρημάτων, ἀποκρούσας τὸν Γεράσιμον Σπαρταλιώτην, εἶναι ἀνάξια διαφεύσεως. Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς πρὸ πολλοῦ ἤδη παρεσκεύαζε τὸν Κύριλλον Λούκαριν ὡς διάδοχον ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ Λούκαρις ἔγραφε κατὰ τῶν κατηγορῶν του, «ἐγὼ εἰμι ξὺν Θεῷ ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, οὐχ ὁ σιμωνιακός, ἀλλ' ὁ γνήσιος καὶ νόμιμος Πατριάρχης» (L e g r a n d, IV, 279), «εἰς τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν τοῦ πατριαρχικοῦ βαθμοῦ καὶ ἐκλήθην καὶ ἀνεβιβάσθην, οὐκ ἀνθρώπων συνηρησάντων, οὐ πονηρίας μεσιτευσάσης οὐ χρημάτων ἀναλωθέντων, ἀλλὰ τῆς θείας χάριτος τὴν ἐμὴν ἀναξιοτήτα ἰσαύτην εὐδοκησάσης ἐπέχειν τιμὴν», L e g r a n d, IV, 283.

1. *Γ. Μαζαράκη*, Μητροφάνης Κριτόπουλος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κατὰ τοὺς κώδικας τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας καὶ ἄλλας πηγὰς, Ἐν Καίρῳ 1884, σ. 32.

2. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, ἐνθ' ἄν. σ. 10.

3. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκικῆς ἐξουσίας, σ. 36 ἔξ.

Ἐμεινε δὲ ἡ Ἐκκλησία αὐτῆς ἀπροστάτευτος, ταρασσομένη ὑπὸ τῶν κακῶν Ἐπισκόπων Ἰακώβου Ταμασοῦ καὶ Λεοντίου Πάφου καὶ τινος Μωϋσέως κακοποιοῦ ἀνθρώπου, Ἐπισκόπου Ἀμμοχώστου. Ἐναντίον τῶν ταραχοποιῶν καὶ σκανδαλοποιῶν τούτων, προσκληθεὶς ὁ Λούκαρις ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῆς Κύπρου, συνεκρότησε Σύνοδον καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ μετανοήσωσι καὶ ἀπόσχωσι τῶν κακῶν πράξεων, προέβαινε δὲ μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων¹. Πρὸς ριζικὴν διόρθωσιν αὐτῶν παρεκαλεῖτο ὁ Λούκαρις νὰ χειροτονήσῃ Ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἔσπευσε μὲν νὰ γράψῃ εἰς ΚΠολιν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀλλὰ πρὸ πάσης ἀπαντήσεως ἠναγκάσθη νὰ προβῆ εἰς χειροτονίαν τοῦ ἐκλεγέντος Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου (1606—1638) γράψας ὕστερον εἰς ΚΠολιν καὶ δικαιολογήσας τὴν πράξιν αὐτὴν «τοῖς κληρικοῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου»². Γράψας δὲ καὶ πρὸς τὸν διαδεχθέντα τὸν Νεόφυτον β' (1602—1603) τὸ α' Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ραφαὴλ β' (1603—1607) παρατηρήσεις τινὰς ἐποίησατο τῷ 1607, διότι, παρὰ τὴν κρατοῦσαν ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν, δὲν ἀνήγγειλε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας δι' εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, παρεπονεῖτο διότι παρὰ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως δὲ ἔλαβεν ἐπιστολήν, οὐδ' ἐμνημόνευεν οὗτος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ «καὶ δοκεῖ μὲν, ἔγραφε, παρὰ τοῖς περαιτέρω τὸ ἡμέτερον δίκαιον ἀγνοοῦσιν, ἡμᾶς ἀεικὲς τι ἐργασασμένους, ἀδελφικῆς φιλίας παραβῆναι κανόνας καὶ τούτου μεγάλως τὴν σὴν ἠδικεῖσθαι Παναγιότητα, ἡμῖν δ' ἄλλως τὸ πρᾶγμα κρίνεται· εἰ γάρ τις τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως εὖ εἰδὼς καὶ ἀδεκάστως ἔχων πρὸς ψήφους τ' ἀληθὲς ἀποφῆνασθαι βουλευθείη, ἡμᾶς καὶ μὴ γράψαντας δικαιοῦσαι καὶ μὴ προσειπόντας σε πάσης αἰτίας ἀπολύσειε, καὶ δὴ καὶ ἐπαινέσειε τὰς πατρικὰς παραδόσεις παρ' οὐτινοσοῦν μὴ ἀνεχομένους παραχαρᾶτομένας ὄραν· ἐπεὶ δοκοῦντες ἡμεῖς εἶναι τι ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ὡς ζηλωταὶ ὀρθοδοξίας, ὡς συνήγοροι δικαιοσύνης, ὡς πατρικῶς ἔχουσιν ἀκολουθοῦντες ὀφείλομεν δυσχεραίνειν ἐπὶ τῷ ἀτόπῳ τούτῳ παρ' οὗ ἀρξάμενόν τινα κίνδυνός ἐστι καὶ ἐπὶ χεῖρονα πτώσιν προβῆναι». Περαιτέρω μετὰ παρησιᾶς ψέγει τὸ γενόμενον ἀβλέπημα τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου· προτρέπων δὲ αὐτὸν νὰ μὴ παραβαίῃ τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τάξιν ἐπιλέγει, «ἀλλὰ πᾶν ἡμέτερον δίκαιωμα παραδιδόντες διὰ τῶν παρόντων πρὸς σε τὴν ἀδελφικὴν εἰρήνην

1. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Κύριλλος Λούκαρις σ. 13 ἔξ.

2. E. Legend, ἐνθ' ἄν. IV, 230—235, 237. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας 37 ἔξ.

πρεσβεύομεν καὶ εἰς τοῦτιον πᾶν ὅτι ἀδελφικὸν χρέος πληρώσαντες καὶ νῆ τὴν ἀλήθειαν φιλήσομέν σε καὶ διὰ τιμῆς ἄξομεν καὶ γράφοντα καὶ μὴ γράφοντα»¹.

Αἱ πρῶται αὐταὶ ἐπίσημοι πράξεις τοῦ Κυρίλλου καὶ σχέσεις πρὸς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας ὑπεμφαίνουσι καὶ τὴν ἀγαθότητα μὲν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην παρησίαν καὶ τὸν ζῆλον. Καλέσας ἑαυτὸν «ζηλωτὴν ὀρθοδοξίας», «συνήγορον δικαιοσύνης», «πατρικοῖς ἔχουσιν ἀκολουθοῦντα», ἐπακριβέστατα ἑαυτὸν ἐχαρακτήρισεν ὡς πιστὸν τῆς Ἐκκλησίας λειτουργὸν καὶ τηρητὴν τῶν παραδόσεων αὐτῆς καὶ τῆς διδασκαλίας. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ραφαὴλ ἐξηγεῖται διατὶ τὴν περὶ τῶν γενομένων ἐν Κύπρῳ ἐπιστολὴν δὲν ἀνήυθυνεν αὐτῷ, ἀλλὰ «τοῖς κληρικοῖς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου», καλὸν δίδων μάθημα εἰς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, τὸν παραμελήσαντα τὸ καθῆκον αὐτοῦ. Εἶχε δὲ πολλὰς ἀσχολίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην «σχολὴν μὴ ἔχων οὐδ' ὅσον κινήσασθαι τὸ οὖς κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον», ὅθεν σπανίως ἔγραφε πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ².

Τὸ κυριώτατον δὲ αὐτοῦ ἀσχόλημα ἦτο τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου. Κατὰ τὸ 1607 εὗρισκετο ἐν Καίρῳ, σώζονται δὲ 21 Ὀμιλίας ἀπαγγελθεῖσαι ἐκεῖ κατὰ τὸ ἔτος 1607 καὶ ἕτεραι 10 κατὰ τὸ ἔτος 1608, καθ' ὃ ἔτος καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν μεταβὰς ἐκήρυτε τὸν θεῖον λόγον. Σώζονται 5 ὀμιλίας ἀπαγγελθεῖσαι κατὰ τὸ 1608 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ³. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ κατὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον, Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον ἀπουσίασεν ἐξ Αἰγύπτου μεταβὰς εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ συμμασχὼν τῆς χειροτονίας τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θεοφάνους (1608—1644), μεθ' οὗ ἔκτοτε στενωῶς συνεδέθη⁴. Ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ μετέβη καὶ εἰς τὴν Δαμασκὸν εἶτε κληθεὶς δι' ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, εἶτε χάριν ἐπισκέψεως τῶν τόπων ἐκείνων⁵. Ἐν Ἱερουσαλήμ εὗρισκόμενος φαίνεται ὅτι ἐξεφράσθη περὶ τοῦ ἁγίου Τάφου ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφεθῆ ὡς εἶχε, ὡς σπῆλαιον λελαξευμένον, καὶ νὰ μὴ ἐπιτεθῶσιν ἐπ' αὐτοῦ μάρμαρα, παραμορφώσαντα αὐτόν. Ἡ γνώμη αὕτη παρεξηγήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν⁶. (Συνεχίζεται)

1. Αὐτόθι IV, 234—235.

2. L e g r a n d, IV, 237—244.

3. *Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου*, Κυρίλλου Λουκάρεως Πίναξ ὀμιλιῶν, σ. 11. 12.

4. *Δοσιθέου Ἱεροσολύμων*, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων σ. 1169. *Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου*, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, σ. 487.

5. L e g r a n d, IV, 296.

6. H. J. H o t t i n g e r, *Analecta historico-theologica*, Zürich 1652, σ. 52. Ὁ Λούκαρις, διηγηθεὶς τὰ κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον, οὐδὲν εἶπε περὶ τῆς μὴ γνησιότητος αὐτοῦ, L e g r a n d, IV, 307.